

İklim Değişikliği: Ortak Beklentiler ve Farklılaşan Çıkarlar

Ferhunde Hayırsever TOPÇU*

Günümüzde hem uluslararası hem de ulusal düzeyde gündemde yer alan sıcak konulardan biri iklim değişikliği sorunudur. 19. yüzyılın sonlarından itibaren bilim dünyasının dikkatini çeken iklim değişikliği sorunu, bilimsel çalışmaların da etkisiyle 1980'lerin ortalarından itibaren uluslararası politik gündemin bir parçası olmuştur. 1992'de Birleşmiş Milletler (BM) İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, 1997'de Kyoto Protokolü kabul edilmiştir. 2008-2012 döneminde sera gazları emisyonlarının hedef ve sınırlılıklarını düzenleyen Kyoto Protokolü 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Günümüzde hem mevcut hem de 2012 sonrası uluslararası iklim rejiminin ayrıntılarının belirlenmesi için devletler arasında müzakereler devam etmektedir. Ancak söz konusu müzakereler, başlangıcından günümüze kadar geçen sürede devletlerin ortak beklentilerine karşın, farklılaşan çıkarları nedeniyle çatışmalı geçmekte ve yakın gelecekte de bir uzlaşmaya erişmek kolay görünmemektedir.

Bu çalışmanın amacı iklim değişikliği sorununa ilişkin olarak devletler arasında ortaya çıkan gerilimlerin, farklı çıkar ve ortak beklentilerin iklim değişikliği sorununun ortaya konmasını, soruna yönelik olarak geçerli çözümlerin belirlenmesini ve uygulanmasını nasıl etkilediğini gözden geçirmektir.

---

* Dr., Akdeniz Üniversitesi İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü Araştırma Görevlisi

A. İklim Değişikliğine İlişkin Uluslararası Düzenlemeler: Tarihsel Bir Bakış

İklim sistemi, Yerküre'nin yaklaşık 4.5 milyar yıllık tarihi boyunca doğal olarak değişme eğilimi göstermiştir. Ancak 19. yüzyılın ortalarından itibaren, doğal değişebilirliğe ek olarak, ilk kez insan etkinliklerinin de iklimi etkilediği yeni bir döneme girilmiştir. Bu nedenle iklim değişikliği, iklimdeki doğal değişebilirliğin yanı sıra insan etkinliklerini esas alacak şekilde yeniden tanımlanmaya başlanmıştır (Türkeş vd., 1999a: 52).

19. yüzyılın sonlarında, İsveçli bilim adamı Svente Arrhenius, atmosferdeki karbondioksit (CO₂) yoğunluğunun iki katına çıkması durumunda, bunun sıcaklıkta 5 C° ile 6 C° arasında bir artışa yol açacağını tahmin etmiştir (Morris, 1997: 16). Bilim dünyasından benzer görüşler zaman içinde ileri sürülmüş, ancak bu görüşler fazla yaygınlık kazanmamıştır.

1957-1958 arasında Uluslararası Jeofizik Yılı ilan edilmiş; konu tekrar ele alınmış ve atmosferdeki CO₂ yoğunluğu ölçülmeye başlanmıştır. Bu ölçümler aracılığıyla 1960'larda atmosferdeki dolaşıma ilişkin ilk teorik modeller oluşturulmuştur. 1970'lerin ortalarına kadar geçen 20 yıllık dönemde bilim adamları bu verilerin yanı sıra atmosferde yoğunluğu artan CO₂ gazının iklim üzerindeki etkileri üzerinde yoğunlaşmışlardır.

1972 yılında Stockholm'de toplanan Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı, genel olarak çevre bilimlerinin yanı sıra özellikle atmosferi konu edinen bilimler açısından olumlu bir ortam yaratmıştır. Küresel ısınmaya ilişkin yeni araştırma projelerinin oluşturulması gündeme gelmiştir.

Atmosfere ilişkin bilimsel ilginin artmasının bir sonucu olarak Dünya Meteoroloji Örgütü öncülüğünde 1979 yılında Cenevre'de Birinci Dünya İklim Konferansı düzenlenmiştir. İlk kez hükümetler arasında bilimsel anlamda düzenlenen bu konferansta iklim değişikliği ciddi bir sorun olarak tanımlanmıştır (Borsting ve Fermann, 1997).

1985 yılında Dünya Meteoroloji Örgütü, BM Çevre Programı (United Nations Environment Programme- UNEP) ve Uluslararası Bilim Kuruluşları Konseyi (International Council of Scientific Unions -ICSU) öncülüğünde Villach Konferansı düzenlenmiştir. 29 ülke bilim adamının katıldığı Konferans, sera gazları emisyonlarının iklim üzerindeki etkisi üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu döneme kadar iklim değişikliği sorunu açısından sadece CO₂ üzerinde durulurken, bu Konferansta diğer sera gazlarının da iklim değişikliği üzerindeki rolü ve

etkilerinin azaltılması konusu ele alınmıştır. İklim değişikliği konusunda bilimsel bir uzlaşmanın sağlanması açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilen Villach Konferansı, politik açıdan da önemli bir rol üstlenmiştir. Konferans aracılığıyla insan kaynaklı iklim değişikliği sorunu politik gündemin bir parçası olmuştur (Borsting ve Fermann, 1997; Jager ve O’Riordan, 1996; Maunder, 1989).

1988’de NASA’nın küresel ısınmanın olduğuna dair saptamaları ve 1988’in kayıtlardaki en sıcak yaz olmasının da etkisiyle iklim değişikliği kamuoyu, medya ve politikacıların daha çok dikkatini çekmiştir (Dessai vd., 2003). Bu dönemde önemli bir adımı da Haziran 1988’de düzenlenen Toronto Konferansı (Değişen Atmosfer) oluşturmaktadır. Konferansa 48 ülkeden 300’den fazla bilim adamı ve politikacının yanı sıra birçok BM uzman kuruluşu, uluslararası kuruluş ya da hükümet dışı kuruluş katılmıştır. Konferansta CO₂ emisyonunun 2005 yılına kadar 1988 seviyesine göre %20 azaltılması; 2005 yılına kadar enerji verimliliğinin en az %10 oranında geliştirilmesi; bu hedeflere ulaşmak amacıyla gerekli teknolojik değişikliklerin yapılması; protokollerle geliştirilecek bir çerçeve iklim sözleşmesinin hazırlanması; iklim değişikliğine ilişkin olarak bir uluslararası bilimsel değerlendirme panelinin oluşturulması; bir kısmı endüstrileşmiş ülkelerin fosil yakıt tüketimleri üzerinden finanse edilecek Dünya Atmosfer Fonu’nun kurulması gibi birçok politik ve mali tedbirler öngörülmüştür (Borsting ve Fermann, 1997).

Doğrudan iklim değişikliği sorununa yönelik kurumlar 1980’lerin sonlarında ortaya çıkmıştır. Kasım 1988’de BM Çevre Programı ve Dünya Meteoroloji Örgütü’nün ortak girişimi ile Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (Intergovernmental Panel on Climate Change-IPCC) kurulmuş ve toplantılarına başlamıştır.¹ Günümüzde de IPCC’nin değerlendirmeleri iklim değişikliği sorunu açısından belirleyici olmaktadır.

Daha çok gelişmiş ülke bilim adamları ve politikacılarının liderliğinde ele alınan iklim değişikliği konusunda, gelişmekte olan ülkeleri daha aktif bir katılımcı yapma çabaları da ortaya çıkmıştır. Bu çalışmaların bir parçası olarak Şubat 1989’da New Delhi’de Küresel Isınma ve İklim Değişikliğine Dair Uluslararası Konferans düzenlenmiştir. UNEP ve Dünya Kaynakları Enstitüsü tarafından düzenlenen konferansta ilk kez gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliğine ilişkin endişelerine yer verilmiştir. İklim değişikliğinin gelişmekte olan ülkeler

¹ Ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelerden bilimsel kuruluşlar, enstitüler ve BM uzman kuruluşlarından gelen bilim adamları için bir arada çalışma olanağı yaratan IPCC’nin, üç çalışma grubu bulunmaktadır. Bunlardan ilki iklim değişikliğine ilişkin mevcut bilimsel kanıtları, ikincisi ise iklim değişikliğinin çevresel ve sosyo-ekonomik etkilerini değerlendirmektedir. Üçüncü çalışma grubu ise bu sorunlara karşı stratejiler geliştirme görevini üstlenmiştir.

üzerindeki etkisine ek olarak konferansta şu ilkeler belirlenmiştir (Borsting ve Fermann, 1997: 58): (1) İnsan kaynaklı iklim değişikliği sorunu açısından en büyük sorumluluğu endüstrileşmiş ülkeler taşımaktadır. (2) Gelişmekte olan ülkeler, ekonomik gelişmelerinin zararına olmamak koşuluyla iklim değişikliği ile ilgili uluslararası mücadeleye katılmalıdırlar.

Kasım 1989 tarihinde Hollanda'nın Noordwijk şehrinde düzenlenen Atmosferik ve İklimsel Değişiklik konulu Bakanlar Konferansı'nda pek çok ülke CO₂ emisyonlarının %20 oranında azaltılmasını desteklemiştir. Ancak azaltmaya yönelik özel bir hedef ya da takvim belirlenememiştir.

BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin (Framework Convention on Climate Change-FCCC) hazırlıkları, BM'nin 21 Aralık 1990 tarih ve 45/212 nolu Genel Kurul Kararı ile oluşturulan Hükümetlerarası Müzakere Komitesi (Intergovernmental Negotiation Committee-INC) tarafından sürdürülmüştür.² INC'de 15 aylık süre içindeki yoğun tartışmaların sonucunda İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Haziran 1992'de Rio Konferansı'nda imzaya açılmıştır.

Çerçeve Sözleşme ülkeleri yükümlülükleri açısından iki gruba ayırmıştır. OECD ve Eski Doğu Bloku ülkelerinden oluşan Ek I ülkelerinin 2000 yılına kadar sera gazı emisyonlarını 1990 yılı seviyesine indirmesi öngörülmektedir. Sadece OECD ülkelerinden oluşan Ek II ülkelere ise geliştirmekte olan ülkelere teknolojik ve finansal transfer yapma görevi getirilmektedir.

İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 21 Mart 1994'de yürürlüğe girmiştir. Bu tarihe kadar 188 ülke ve AB Sözleşmeyi imzalamıştır (Linnér ve Jacob, 2005). Yürürlüğe giriş tarihinden itibaren Sözleşmeyi kendi yasama organlarından geçiren, onaylayan, kabul eden ya da kabul etme niyeti sergileyen devletler, Taraflar Konferansı olarak bilinen yıllık toplantılarla bir araya gelmektedirler. Bu toplantıların amacı Sözleşmenin uygulanmasını hızlandırmak ve izlemek, ayrıca iklim değişikliği sorununun en iyi nasıl ele alınabileceği konusunda karşılıklı görüşmelerde bulunmaktır (Çevre ve Orman Bakanlığı ve UNDP, 2004: 3).

Hükümetler Çerçeve Sözleşmeyi kabul ettiklerinde bu taahhütlerin iklim değişikliği sorununu ciddi olarak çözme konusunda yetersiz olacağını biliyorlardı. Birinci Taraflar Konferansı'nda (Berlin 1995) Berlin Buyruğu'nda Taraflar bu yüzden endüstrileşmiş ülkeler için daha güçlü ve detaylı taahhütler konusunda

² 1990'da BM ve Dünya Meteoroloji Örgütü öncülüğünde düzenlenen İkinci Dünya İklim Konferansı, BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda (UNCED) imzaya açılmak üzere, bir iklim değişikliği çerçeve sözleşmesi görüşmelerine başlanması açısından tarihsel bir öneme sahip olmuştur (Bağcı, 1999; Türkeş, 1997).

müzakere yapmak üzere yeni müzakere roundlarını başlatmışlardır (<http://unfccc.int>, 4.10.2007). Bu Konferansta 1988 tarihli Toronto Konferansı'ndan esinlenerek hazırlanan AOSIS Protokolü, "Ek I Taraflarının ulusal CO₂ salımlarını 2005 yılına kadar 1990 düzeyine göre %20 azaltmalarını" hedeflemektedir. AB'nin önerisi ise "CO₂ ve diğer sera gazı salımlarını 2010 yılına kadar 1990 düzeyinin %15 altına indirmek" olmuştur. Ancak Konferansta söz konusu Protokol önerileri ya da benzer başka Protokoller üzerinde anlaşma sağlanamamıştır. Sadece söz konusu koşulları içeren ve 3. Taraflar Konferansı'nda kabul edilecek bir Protokolün hazırlanması süreci başlatılmıştır (Türkeş, 1997: 18; Türkeş vd, 1999b: 30-31).

Yoğun ve tartışmalı görüşmelerin ardından İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne taraf ülkeler 11 Aralık 1997 tarihinde 3. Taraflar Konferansı'nda Kyoto Protokolü'nü kabul etmişlerdir. Kyoto Protokolü (KP) Ek I Tarafları için (KP'de Ek B'de taraf olan Ek I Tarafları için) sayısal olarak belirlenmiş sera gazı emisyon azaltma ve sınırlandırma hedeflerini düzenlemektedir. Protokolün 3. maddesine göre Ek I ülkeleri insan kaynaklı CO₂ eşdeğer sera gazı emisyonlarını, 2008-2012 döneminde 1990 düzeylerinin toplam olarak en az %5'inin altına indireceklerdir.

Kyoto Protokolü ile taraf ülkeler arasında niceliksel olarak farklı azaltma ya da sınırlandırma yükümlülükleri belirlenmiştir. Hırvatistan için %5; Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya için %6; ABD için %7 oranında bir azaltma öngörülmüştür. Avrupa Birliği hem birlik olarak hem de tek tek ülkeler açısından %8'lik bir azaltma yükümlülüğü almıştır. Bulgaristan, Hırvatistan, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya, pazar ekonomisine geçiş sürecindeki ülkeler olarak kabul edilmiştir. Bu sınırlamaların yanı sıra Kyoto Protokolü ile kimi ülkeler açısından (Yeni Zelanda, Rusya Federasyonu, Ukrayna) 1990 yılına göre sera gazı emisyon düzeylerinde bir değişiklik getirilmezken; Avustralya için %8, İzlanda için %10, Norveç için %1 oranında sera gazları emisyonlarını artırma imkanı tanınmıştır (Türkeş vd, 1999b: 31).

Kyoto Protokolü, Çerçeve Sözleşmenin hedef, ilke ve kurumlarını paylaşmakta, ancak Ek I ülkelerine sera gazları emisyonlarını azaltmak ya da sınırlamak amacıyla hukuken bağlayıcı taahhütler getirerek, Sözleşmeyi önemli ölçüde güçlendirmektedir (<http://unfccc.int>, 4.10.2007). Diğer yandan KP temel kuralları vermekte ve bunların pratikte uygulanmasına ilişkin ayrıntılara girmemektedir. Örneğin, Protokol mekanizmalar ya da uyum sistemi için temel özellikleri ortaya koymakta, ancak bunların nasıl işleyeceği konusunda tüm önemli kuralları açıklamamaktadır. Bu nedenle Kyoto Protokolü öncesinde olduğu gibi, Protokolün kendisi kabul edildikten sonra da müzakereler devam

etmiştir. Söz konusu ayrıntılar Taraflar Konferanslarına bırakılmıştır. Kyoto Protokolünün kabul edilmesinin üzerinden geçen on yılda ise Protokolün uygulanması konusunda yoğun politik ve teknik tartışmalar yaşanmıştır.

Protokolün pratikte nasıl işleyeceğine ilişkin ayrıntılı bir tablo Kasım 1998'de Buenos Aires'te yapılan 4. Taraflar Konferansı müzakerelerinde ortaya çıkmıştır. Konferansta "gelişmekte olan ülke konuları" olarak ifade edilen finansman, kapasite inşa, teknoloji transferi; Kyoto mekanizmaları, yutaklar (sinkler)³ ve uyum konularını içeren, oldukça iddialı bir çalışma programı olarak Buenos Aires Eylem Planı kabul edilmiştir. Bu programın tamamlanması için öngörülen tarih Kasım 2000'de düzenlenecek olan Lahey 6. Taraflar Konferansı idi. Ancak bu konferans bir anlaşmaya ulaşma konusunda başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Lahey Konferansının ardından görüşmeler Temmuz 2001'de Bonn'da yapılan toplantıda yeniden başlamıştır.⁴ ABD'nin kendi ekonomisini olumsuz olarak etkileyecek bir uluslararası iklim değişikliği anlaşmasına yönelik herhangi bir faaliyete karşı çıkacağı düşüncesi başta olmak üzere büyük bir belirsizlik ve düşük beklentilerle toplanan 2001 Bonn iklim görüşmelerinde, "Bonn Anlaşması (Bonn Agreement)" kabul edilebilmiştir. Kyoto Protokolünün varolmasını sağlamak için, ABD'nin süreçten çekilmesi nedeniyle, ancak diğer Ek-1 ülkelerinin çıkarlarını gözetken bir anlaşmaya erişilebilmiştir (Dessai vd., 2003: 190). Bu nedenle Bonn Anlaşması politik bir anlaşma olmuştur. Bu politik anlaşmanın Marakeş 7. Taraflar Konferansı'nda daha ayrıntılı bir hukuki metne dönüştürülmesi gerekmiştir. Yoğun görüşmeler sonrasında Kyoto Protokolüne ilişkin metin tamamlanmış ve "Marakeş Anlaşması"⁵ (Marrakech Accords)" kabul edilmiştir (Dessai vd., 2003: 184).

Kyoto Protokolünün yürürlüğe girebilmesi için, sera gazları emisyonunun en az yüzde 55'inden sorumlu olan ülkeler tarafından onaylanması gerekmektedir. Rusya'nın 2004 yılı sonunda anlaşmayı onaylaması ile bu orana ulaşılmış; Şubat 2005'de Protokol yürürlüğe girmiştir.

Kasım-Aralık 2005 tarihinde Kanada'nın Montreal kentinde 11. Taraflar Konferansı düzenlenmiştir. 11. Taraflar Konferansı aynı zamanda Şubat 2005'te yürürlüğe giren Kyoto Protokolünün 1. Taraflar Buluşması ile paralel gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle bu Taraflar Konferansı COP11 ve COP/MOP1

³ Yutak (sink), "herhangi bir sera gazını atmosferden uzaklaştıran proses, faaliyet veya mekanizma"dır (Karagöz ve Özdemir, 1997: 175)

⁴ 2001 Bonn Toplantısı, sonuç alınmadan kapanan 6. Taraflar Konferansı'nın devamı niteliğinde olduğu için "COP 6+" olarak adlandırılmaktadır (ayrıntılı bilgi için bkz. Duru, 2001: 323).

⁵ "Marrakech Accords" Türkçe'ye "Marakeş Anlaşması/Anlaşmaları" ya da "Uzlaşmaları" olarak çevrilmiştir (bkz. Çevre ve Orman Bakanlığı ve UNDP, 2004; Arkan, 2006: 1)

olarak ifade edilmektedir. Bu şekilde Montreal ve sonrasında uluslararası iklim müzakerelerinde hem BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü'nün işleyişi hem de 2012-sonrası dönem için süre, yükümlülük oranları ve ülkelerin katılımı (Arıkan, 2006: 1) konuları gündemde yer almıştır.

COP11 ve COP/MOP1'de kısaca şu sonuçlar alınmıştır: (Arıkan, 2006: 5) Birinci olarak "yürütme" hedefi çerçevesinde Marakeş Uzlaşmaları hiçbir değişikliğe uğramadan kabul edilmiştir. Kyoto Protokolü Uygunluk Komitesi oluşturulmuş; Ortak Yürütme Süreci Danışma Kurulu oluşturularak bu süreç başlatılmıştır. Yeni Fonların işleyişine ilişkin anlaşmazlıkların çözümü bir sonraki Taraflar Konferansına bırakılmıştır. İkinci olarak "geliştirme" hedefi çerçevesinde Temiz Kalkınma Mekanizması sürecinin iyileştirilmesi yönünde düzenlemeler kabul edilmiştir. Üçüncü olarak 2012 sonrası müzakerelerin başlatılması konusunda "yenilikçilik/vizyon geliştirme" hedefi çerçevesinde, Tarafların sonraki Taraflar Konferanslarında görüşlerini bildirmesi kararlaştırılmıştır.

Söz konusu görüşmeler 6-17 Kasım 2006'da Kenya'nın başkenti Nairobi'de yapılan 12. Taraflar Konferansı ve 2.Taraflar Buluşması'nda devam etmiştir. Konferansta müzakerelerde, küresel ısınma sorunuyla mücadelede uluslararası işbirliği yapılması yönünde ortak düşünceye karşın, uluslararası liderlik sorunu aşılammış ve pratik bazı detaylar belirsiz kalmıştır (Sağlam, 2006; Bölgesel Çevre Merkezi (REC), 2006).

İklim müzakerelerinde bir işbirliği sağlanamamasına karşın, BM Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli bulgularına göre, dünya çapında sera gazları emisyonlarının 2050'ye kadar %50-80 azaltılması gerekmektedir. Söz konusu müzakereler için bir sonraki adım ise Aralık 2007'de Endonezya'nın Bali Adası'nda yapılacak 13. Taraflar Konferansı olacaktır.

Önümüzdeki dönem için BM, BM üyesi ülkelerin, 2012 yılında sona erecek Kyoto Protokolü'nün yerini alacak yeni bir anlaşma üzerinde 2009 yılına dek uzlaşmaları isteğini dile getirmektedir. AB liderleri ve birçok gelişmekte olan ülke yeni anlaşmayı Kyoto Protokolü üzerine oturtmak, daha fazla ülkeyi içerecek şekilde kirlilik-azaltma hedeflerini genişletmek ve gelişmekte olan ülkelerin emisyon azaltmaları için teşvikler oluşturulmasını talep etmektedirler. Ancak Amerikalı ve Avustralyalı liderler farklı bir yaklaşım izlemekte; kendi ulusal ekonomilerinin enerji-etkinliğini geliştirecek ve orman alanlarını artıracak bir dizi hedefi desteklemektedirler. ABD ve Avustralya bağlayıcı olmayan bir anlaşmanın yeni BM anlaşması için temel olmasını talep etmektedirler (Kriz, 2007). Bu nedenle 2012-sonrası dönem için iklim değişikliği konusundaki uluslararası müzakerelerin, tartışmalarıyla devam edeceği söylenebilir.

Görüldüğü gibi, iklim değişikliği sorunuyla ilgili konferans ve sözleşme müzakerelerinin uzun bir geçmişi olmasına karşın, kabul edilen protokol ve anlaşmalarla, oldukça zayıf ve parçalı bir iklim rejimi oluşturulabilmiştir. Söz konusu iklim rejiminin geleceği konusunda da belirsizlikler ve tartışmalar devam etmektedir. Özellikle devletler arasındaki çıkar farklılıkları ve/veya eşitsizlikler, bu tür bir sonucun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Söz konusu sorun ve gerilimlerin varlığının devam ettiği dikkate alındığında, gelecekteki müzakerelerin de zorlu ve uzun geçeceği söylenebilir.

B. İklim Değişikliği ve Devletlerarası Gerilimler/Sorunlar

İklim değişikliği ve küresel ısınma konusunda konferans ve toplantılarda tartışmalar belirli konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Kimi zaman müzakerelerin kesilmesine neden olan bu anlaşmazlık konuları bir yönüyle Kuzey-Güney gerilimini yansıtırken, bir yönüyle de ülkelerin ekonomik çıkar, dış politika ve özel koşullarından kaynaklanmaktadır. Bu bölümde ilk olarak iklim değişikliği sorunu açısından belirleyici olan devlet ya da devlet grupları, ikinci olarak da temel gerilim/sorun alanları incelenecektir.

1. Gerilim/Sorunların Başlıca Tarafları: G77/Çin, AB ve ABD

İklim değişikliği ve küresel ısınma gibi sorunlar Kuzey-Güney ilişkileri çerçevesinde tartışıldığında, Güney sıklıkla bir homojen grup olarak görülmekte ya da kendisini bu şekilde temsil etmektedir. Bu homojenlik geliştirmekte olan ülkelerin gerçek hassasiyetinin daha zengin rakipleri karşısında sürdürülmesi için istenen bir politik yapıdır (Linnér ve Jacob, 2005: 410).

İklim değişikliği ve küresel ısınma sorunu geliştirmekte olan ülkeler tarafından Kuzeyli devletlerin kendilerinin fayda elde ettikleri ve aynı anda çevreye zarar veren faaliyetlerinin yarattığı bir sorun olarak görülmektedir. Bu perspektif, küresel çevresel değişimi sadece Kuzey'deki kalkınmaya değil, aynı zamanda Güney'de gelecekteki kalkınma beklentisine bağlamaktadır (Linnér ve Jacob, 2005: 408). Toplamda geliştirmekte olan ülkelerin endüstriyel kalkınmayı sürdürdüklerinde bu ülkelerin sera gazı emisyonlarının artması beklenmektedir. Bu beklenti nedeniyle bazı geliştirmekte olan ülkeler sera gazı emisyonlarını azaltma baskısı altında kalmaktadırlar. Diğer yandan iklim değişikliğinin etkilerinin bazı geliştirmekte olan ülkelere diğerlerine göre çeşitli nedenlerle daha çok zarar verecek olması, bu ülkelerin pozisyonunu etkilemektedir.

Bu nedenle uluslararası müzakerelerde G77, ABD ve diğer OECD ülkeleri ve bir grup olarak AB gibi geleneksel gruplandırmalar devam etmesine karşın,

küresel ısınma sorunu geleneksel grupların dayanışmasını tehdit edecek şekilde yeni çıkar koalisyonları oluşturmuştur. Bu farklılıklardan biri Küçük Ada Devletleri Birliği (AOSIS) ve Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) ülkeleri arasında; bir diğeri Hindistan, Çin, Brezilya ve Arjantin gibi teknoloji transferi ve borç affı gibi konularda çıkarları G77'nin ilk oluşumundan itibaren giderek daha karmaşıklaşan, daha geniş Üçüncü Dünya devletlerinin rolüne ilişkindir (Linnér ve Jacob, 2005: 410).

Küçük ada ülkelerinin dünya sera gazları emisyonları içindeki payı %0,1'den daha azdır. Ancak bu ülkeler iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden en çok zarar görebilecek olan ülkelerdir. Bu nedenle küçük ada ülkeleri daha sıkı önlemlerin alınmasını savunmaktadırlar. 43 küçük ada ülkesinden oluşan AOSIS aracılığıyla bu devletler iklim müzakerelerinde önemli bir taraf olmuşlardır. Bu grup da homojen olmamasına karşın, kendilerini küresel ısınmanın etkilerine karşı hassas kılan ortak özelliklere sahiptirler. Birçok AOSIS ülkesi aynı zamanda G77'nin de üyesidirler. Bu noktada temel AOSIS ikilemi, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden en çok etkilenecek olan bu ülkelerin emisyon azaltma isteklerine karşın bazı G77 ülkelerinin sera gazı emisyonlarının (Çin ve Hindistan gibi) yüksek olmasıdır. Ancak bir grup olarak G77, gelişmekte olan ülkelerin emisyon azaltma konusunda herhangi bir bağlayıcı taahhüde zorlanamayacağını savunmaktadır (Nurse ve Moore, 2005).

Diğer yandan OPEC ile AOSIS ülkeleri arasında da bir gerilim vardır. Dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %77'si, ham petrol üretiminin de yaklaşık %40'ı OPEC tarafından kontrol edilmektedir. Bu nedenle sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik tedbirler OPEC ülkeleri tarafından bir tehdit olarak algılanmaktadır (Nurse ve Moore, 2005).

G77 ile birlikte hareket eden Çin, kişi başına emisyon oranları açısından oldukça düşüktür. Ancak toplamda dünya sera gazı emisyonu içinde önemli bir orana ulaşmaktadır. Diğer yandan Çin iklim değişikliği sorununa karşı da en hassas olan ülkelere biridir. Ancak Çin bir hedef ve zaman-tablosu belirlenmesine yönelik uluslararası talepleri reddetmektedir. Bu pozisyon hem gelişmekte olan ülkelerin en az sorumluluk yüklenmesi açısından, hem de Çin'in ekonomik ve finansal sınırlılıklarından kaynaklanmaktadır. İklim değişikliğine yönelik bazı yasal ve kurumsal önlemler alınmakla birlikte, Çin enerji sektöründeki gelişmeler ve nüfus artışı, gelecekte de ekonomik ve çevresel hedefler arasında gerilimin devam edeceğinin işaretleridir (Fermann, 1997).

Bu gerilimler karşısında bile G77 grubu politik bir varlık olarak sürmektedir. Linnér ve Jacob (2005: 411) bu durumu teorik ve pratik olarak açıklamaktadırlar.

Teorik olarak tek tek ülkeler sistemde göreceli pozisyonlarını değiştirebilmelerine karşın, sistem dinamiği değişmeden kalır. Daha pratik olarak ise G77'nin sürmesi başka faktörlerle açıklanabilir. Birinci olarak çevre müzakerelerinde gelişmekte olan ülkelerin ortak düşüncesi, mevcut kaynakların ülkeler arasında eşit dağılmadığıdır. İkinci olarak hem zayıf hem de güçlü devletlerin küresel ısınma gibi konularda kaldıraç olarak bir gruba ihtiyaç duymasındır. Üçüncüsü G77'nin daha güçlü bağlarla daha küçük gruplara ayrılması bir grup olarak G77 ile Kuzey arasında karşılıklı etkileşimle olabilir. Ancak Kuzeyli devletler Güneye, kurucu parçaların bağımsız olarak yer aldıkları, şekilsiz bir bütün olarak davranmayı daha uygun görebilirler. Bu durumda G77'nin G77 olarak sürmesine ihtiyaç olacaktır.

Bazı farklılıkları olmakla birlikte bir grup olarak varlığını sürdüren gelişmekte olan ülkeler karşısında, farklı tutum ve önerileriyle kendi aralarında da gerilimleri olan gelişmiş ülkeler yer almaktadır.

Kyoto Konferansı'ndan birkaç ay önce Amerikan Senatosu, Kyoto Protokolünü imzalamayacağını açıklamıştır. ABD'nin Kyoto Protokolünü imzalamamasına neden olan en önemli itiraz noktaları iklim değişikliği biliminin, sorunun nedenleri ve etkileri konusunda belirsizliği, Protokolün gelişmekte olan ülkelere yükümlülük getirmemesi ve bunun Amerikan ekonomisi için çok maliyetli olacağıdır. Protokol ABD'nin itirazlarına karşın ortaya çıkmıştır. Protokol'de esnek mekanizmaların ortaya çıkışı ise büyük ölçüde Amerikan etkisinden kaynaklanmıştır (Hovi vd., 2003: 1).

ABD resmi olarak Kyoto Protokolünü reddettiğinde geriye aslında birkaç esas oyuncu kalmıştı. ABD, Ek 1 ülkelerinin sera gazı emisyonunun %36'sını üstlenirken, AB %24, Rusya %17, Japonya %8, Kanada %3, Avustralya %2'sini üstlenmiştir. Ancak bu oyuncuların çoğu "Şemsiye Grup (Umbrella Group)" adı altında ABD ile çok yakın çalışan ülkelerdir. Buna karşın, AB, ABD'nin iklim rejimine karşı sürekli muhalif durmuş ve daha sıkı bir uluslararası iklim rejimi talep etmiştir. Aslında AB, ABD ile birlikte sahnenin en güçlü oyuncusudur. Bu nedenle Kyoto Protokolünün hayatta kalmasının en önemli nedenlerinden ikisinin AB ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Hovi ve arkadaşlarına (2003: 2) göre, bu nedenlerden birincisi AB'de ulusal kurumların ve iç politik süreçlerin etkisi, ikincisi ise Kyoto Protokolünün devam etmesi aracılığıyla AB'nin iklim politikalarında uluslararası bir lider olarak kalma isteğidir.

AB'nin iklim politikası 1980'lerin sonlarında, Topluluk düzeyinde yeni bir enerji/karbon vergisi konması önerisi ve bu öneriye yönelik muhalefet üzerinden başlamıştır. Bu muhalefet AB'nin 1990'ların ilk yarısında aktif bir iklim politikası izlemesini engellemiştir. 1997 yılında özellikle yük-paylaşımı anlaşmasının

(burden-sharing agreement)⁶ kabul edilmesi ile 1990'ların ikinci yarısında iklim politikasında daha aktif bir AB ortaya çıkmıştır.

AB karar sistemi içinde Komisyon, iklim politikasında önemli bir itici güç olmuştur. İklim politikasının Komisyon'un yanı sıra AB'nin çok düzeyli karar sisteminin diğer unsurları olan üye ulus devletler ve ulus- devlet altı aktörlerin de zaman içinde onayını almış olması, AB'nin bu politikasını geri çevirmesini zorlaştırmıştır. Belirli politika seçeneklerinin kurumsallaşması, aynı zamanda ilgili endüstri ve işletmelerin uyum sürecini başlatmıştır. AB'nin destekçisi olduğu iklim politikası değiştiğinde, endüstri ve işletmelerin geri dönüşü olmayan yeni yatırımları kaybolacaktır. Ayrıca yeni politikanın yarattığı yeni pazar olanakları da endüstri için cezbedici olmuştur. AB enerji politikasının temel hedeflerinden biri haline gelen yenilenebilir-enerji kaynaklarının geliştirilmesine yönelik teşvikler, örneğin Avrupalı petrol endüstrisinin yenilenebilir enerji kaynakları konusundaki yatırımlarının başlamasında etkili olmuştur (Hovi vd., 2003: 13).

Doğal olarak bu durum açıkça tüm Avrupa endüstrisinin çıkarlarına da olmamıştır ve Birliğin iklim politikasına karşı çıkanlar da vardır. Ancak şu anki durumda, Birliğin iklim politikasından kâr elde eden Avrupa endüstrisi kesinlikle vardır. Bu durum Birliğin iklim politikasının sürmesini güçlendiren bir mekanizma olarak işlemektedir (Hovi vd., 2003).

Avrupalı şirketlerin iklim değişikliği sorununa yönelik bu aktif tutumları Amerikan şirketlerinin tutumlarından farklılık göstermiştir (Porter ve Brown, 1991). Amerikan şirketleri 1990'larda iklim değişikliği sorununun insan-kaynaklı bir sorun olduğu düşüncesine ve zorunlu emisyon azaltma politikalarına hemen hemen bir bütün olarak karşı çıkmışlardır. 20 endüstri birliğinden oluşan Küresel İklim Koalisyonu (Global Climate Coalition) Washington'un kararları üzerinde güçlü bir etki göstermiştir. Ancak bu birleşik tutum yakın zamanda parçalanmıştır.⁷ 1990'ların sonlarından itibaren, artan sayıda Amerikan şirketi iklim politikası düzenlemeleri konusunda daha aktif bir tutum izlemişler ve özellikle emisyon ticareti programlarına ilgi göstermişlerdir (Bang vd, 2005: 291).

⁶ Bu anlaşma bazı AB üyelerine kendi sera gazı emisyonlarını artırmalarına izin verirken, bazılarına da Kyoto hedeflerinden daha sıkı emisyon hedefleri getirmiştir. Örneğin, Birlik, Uyum Fonu kapsamındaki 4 ülkeye (İspanya, Portekiz, Yunanistan ve İrlanda) özel bir uygulama getirerek AB balonu içerisinde emisyon artırma hakkı tanımıştır (Arkan, 2006: 17). Hovi ve arkadaşlarına (2003: 9-10) göre, vergilerden yük paylaşım anlaşmasına doğru olan bu değişim, farklı çıkarları entegre etme konusunda bir çözüm olmuştur.

⁷ Konunun ilk yıllarında, şirketler için evsahibi ülkenin etkisi baskın olurken, konu olgunlaştıkça şirketlerin stratejik tepkilerinde bir yakınlaşma olmuştur. Özellikle ekonomik küreselleşme ile temel küresel çevresel konularda ekonomik düşünceler hakim olmuş, şirketler küresel ölçekte benzer pozisyonlar almışlardır (Levy ve Newell, 2002; 2004).

ABD’de eyaletler düzeyinde de emisyon azaltma politikaları geliştirilmektedir. 2003 yılı itibariyle 27 eyalette bu tür politikalar geliştirilmiştir. Örneğin, 2003 yılından itibaren, dokuz kuzey-doğu eyaleti valileri enerji santrallerinden karbondioksit emisyonunu azaltmak için bölgesel bir strateji hazırlamışlardır. New York valisinin hazırladığı bölgesel emisyon üst sınırı ve ticareti (cap-and-trade) programı Maine, New Hampshire, Vermont, Massachusetts, Rhode Island, Connecticut, Delaware ve New Jersey eyaletleri tarafından desteklenmiştir.⁸ New England eyaleti Kanada’nın doğu bölgesindeki yerel birimlerle, emisyonlarını 2020 yılına kadar 1990 düzeyinin en azından %10 altına indirmeyi amaçlayan bir İklim Değişikliği Eylem Planı başlatmıştır. Kaliforniya kendi otomobil üreticilerini sera gazları emisyonlarını azaltacak araçlar satmaya zorlayacak yeni bir düzenleme kabul etmiştir. New York dahil diğer eyaletler de benzer düzenlemeler yapmışlardır (Bang vd., 2005: 294; Taner, 2007). Kaliforniya eyaleti 2050’ye kadar 1990 yılı sera gazı emisyon seviyelerinin, %80 altına inmeyi hedeflediğini açıklamıştır (Şahin, 2007: 4).

Amerikan politikasında politik yenilikler kimi zaman aşağıdan-yukarıya hareketliliğin sonucunda olmaktadır. Bang ve arkadaşlarına (2005: 294) göre, eyalet düzeyinde iklim değişikliği eylem planlarının, politik girişimlerin ya da zorunlu politikaların ortaya çıkışı nihai olarak federal politika değişiklikleri için alttan bir baskı kaynağı olabilecektir. Benzer şekilde Arkan (2006: 11), Montreal Taraflar Konferansı’na katılan 150’den fazla belediye başkanı, eyaletlerdeki Kyoto benzeri uygulamalar, Senato’da görüşülen yeni yasa tekliflerini örnek göstererek, önümüzdeki dönemde ABD’de Kyoto konusunda farklı gelişmelerin ortaya çıkması beklentilerinin kuvvetlendiğine işaret etmektedir. Taner (2007) de 2006 yılında ABD’de yapılan Senato ve Temsilciler Meclisi ara seçimlerinden Demokratların zaferle çıkması sonucunda, Kongrenin çevre sorunlarına bakışında değişimler olduğunu ifade etmektedir. Temsilciler Meclisinde petrol üretimi yapan şirketlere vergi indirimini kaldıran bir yasa tasarısının kabul edilmesi, geçmişte verilen şirket ruhsatlarının yeniden müzakere edilmesi ve buna karşı çıkan şirketlere cezai yaptırımların getirilmesi, küresel ısınma konusunda komitelerin kurulması, özellikle emisyon üst-sınırı- ve-ticaretini kapsayan yasa tasarıları, bu değişimin göstergesi sayılabilir.

Ancak yine Bang ve arkadaşlarına (2005) göre, kitlesel ulusal politik desteğin yokluğunda, mevcut federal yönetim sera gazları emisyonlarını ciddi ölçüde

⁸ Eyaletlerin uluslararası emisyon pazarı içinde yer alma beklentileri büyük ölçüde AB’nin, bu eyaletlerin AB emisyon ticaret programına katılmalarına izin verip vermemesine bağlıdır. Bu eyaletler Kyoto Protokolünü onaylamadıkları için, uluslararası pazar içinde yer alamazlar. AB, bu konuda Kyoto-dışı tarafların AB’nin emisyon ticareti programına katılmalarına izin veren Direktifi aracılığıyla açık bir kapı bırakmıştır (Bang vd., 2005: 294).

sınırlayacak herhangi bir zorunlu politikayı büyük olasılıkla zorlamayacaktır. ABD'nin yeniden iklim rejimine katılımı için gerekli olası içsel temel Kongre çoğunluğunda, başkanlıkta ya da etkili kurumlardaki tutumlardaki değişim gibi ulusal politik olaylar olmalıdır. ABD'de eyaletlerden ya da kamuoyundan gelen baskılar ABD Başkanının karar alması üzerinde etkili olmasına karşın, Başkanın politik ideolojisi ve programı iklim değişikliği konusunun politik gündeme girip girmeyeceğini ya da nasıl gireceğini belirleme konusunda önemlidir (Bang vd., 2005: 300). Bu nedenle bazı şirketlerin ya da eyaletlerin bu tür girişimlerinin olması, federal hükümet aktif olarak içinde yer almadıkça, tek başına ABD'nin uluslararası olarak iklim rejimine yeniden-katılımına yol açmayacaktır. Ayrıca ABD'de daha güçlü politik etki, emisyon azaltıcı iklim politikasına karşı çıkan petrol, gaz ve kömür⁹ endüstrilerindeki büyük enerji şirketlerinden gelmektedir. Bu nedenle Bang ve arkadaşlarının (2005: 292) işaret ettiği gibi, ABD yönetiminin tavrı da dikkate alındığında, uluslararası iklim rejiminde ABD'nin istekleri kabul edilmeden, yakın gelecekte ABD'nin uluslararası iklim rejimine yeniden katılımı olası görünmemektedir.

ABD'nin yokluğunda ise iklim rejiminin en aktif oyuncusu Avrupa Birliği olmaktadır. Birlik düzeyinde endüstrinin yeni yatırım alanları istek ve uygulamalarının ve kurumsallaşmanın getirdiği ivmenin yanı sıra bir diğer etken AB'nin uluslararası düzenleyici politikalarındaki liderlik arzusudur. İklim konusu AB için sadece ciddi bir çevre sorunu değil, aynı zamanda stratejik politika perspektifinden, kendisini uluslararası politika alanında tek lider olarak sunma projesinin de, bir başka deyişle "dış politika"nın bir aracıdır (Hovi vd., 2003: 15).

Avrupa Birliği'nin iklim değişikliğine yönelik uyumlu bir politika geliştirme çabası, AB'nin bütünleşme çabalarıyla aynı zamana denk gelmektedir. Maastricht Anlaşması ile Birlik olma yolunda çevre politikası da dahil olmak üzere bir dizi değişiklik kabul edilmiştir. Artan parasal ve politik bütünleşmeye karşı bu dönemde artan ulusal muhalefet bir ölçüde çevre politikaları konusunda da olmuştur. Ancak bütünleşme sürecine yönelik bu tür çatışmalar olmakla birlikte, AB çerçevesinde ortak bir dış politika oluşturma konusunda güçlü bir hareketlilik olmuştur. Yeni, Soğuk Savaş sonrası dünya düzeni içinde AB'nin güçlü bir küresel aktör olabilmesi, daha büyük bir içsel kurumsal ve politik uyumu gerektirmiştir. Bu nedenle 1990'ların başlarında AB'nin hem kendisini tek ve güçlü bir küresel aktör yapacak hem de kendi (içsel) kurumsal ve politik uyumunu güçlendirecek

⁹ Kömürün kullanımının sürdürülmesine yönelik taahhütler güçlüdür. Günümüzde kömür arzı ABD'de kullanılan elektriğin yarısından daha fazladır ve ülkenin kömür rezervlerinin en azından 250 yıl kullanılabilceği tahmin edilmektedir (bkz. Bang vd., 2005: 296).

uluslararası bir konuya ihtiyacı vardı. İklim değişikliği müzakereleri AB'nin bu tür bir pozisyona erişmesi için önemli bir fırsat sunmuştur (Hovi vd., 2003: 16).

Birlik düzeyinde özellikle 1990'ların ikinci yarısında, enerji-karbon vergisi yerine yük-paylaşım anlaşmasının kabul edilmesi de kendi içinde biraz daha uyum kazanan AB'nin iklim müzakerelerinde liderlik rolünü kolaylaştırmıştır. Ancak ABD'nin Kyoto müzakerelerindeki liderliği ve Protokol üzerindeki açık etkileri nedeniyle, AB'nin liderlik rolü istenilen düzeyde gerçekleşmemiştir. Sonraki Taraflar Konferanslarında da AB ve ABD arasındaki çatışmalar devam etmiştir.

Mart 2001'de ABD'nin Kyoto Protokolünden geri çekildiğini açıklamasıyla, AB, ABD olmadan Protokolün yürürlüğe girmesini sağlamak için daha çok liderlik rolü üstlenmiştir (Hovi vd., 2003). Bunun için bir tarafta içsel olarak "iyi" bir örnek olmaya çalışmıştır.¹⁰ Dışta destek elde etme sürecinde ise Birlik, çevresel hedefleri desteklemek için diplomatik kaynaklarının kullanımını teşvik ederek, diğer Ek-1 ülkelerinin, özellikle ABD'nin yakınında olan Avustralya, Kanada, Japonya ve Rusya'nın desteğini almaya ve güç kazanmaya çalışmıştır.¹¹ Bunun için AB, özellikle Bonn ve Marakeş'teki 6. ve 7. Taraflar Konferanslarında bir anlaşmaya erişmek için önemli tavizler vermiştir. Bu nedenle bazı gözlemcilerin de işaret ettiği gibi (Hovi vd., 2003: 1; Jordan vd., 2003: 557), Marakeş sonrasında Kyoto'dakinden çok daha zayıf bir anlaşmaya ulaşılmıştır.

İklim değişikliği sorununa yönelik uluslararası düzeyde bir iklim rejimini oluşturma/engelleme çabalarının görünen ya da görünmeyen tarafları, bu tür bir sonucun ortaya çıkması açısından belirleyici olmuştur.

¹⁰ AB içinde de iklim değişikliği ile mücadele konusunda anlaşmazlıklar sürmektedir. Başta ulaştırma sektörü olmak üzere 2000'li yıllarda sera gazları emisyonlarını azaltmada başarısızlık şüpheleri soru işaretleri uyandırmaktadır. Birlik içinde ülkelerin kendi kotalarını aşırı aşmaları, yeni üye olan ülkelerin 2012-sonrasındaki yük paylaşımındaki konumları iç tartışmaları şiddetlendirmektedir (Arıkan, 2006: 11). Diğer tarafta birçok ülke iklim değişikliği ile ilgili kararların ekonomik menfaatlerine uygun olması için çaba göstermektedir. Örneğin elektrik ihtiyacının yaklaşık yüzde 75'ini nükleer reaktörlerden sağlayan ve yıllık 3 milyar avroluk net elektrik ihracatı gerçekleştiren Fransa, karbon yakıtızsız (petrol, doğal gaz ve kömürün kullanılmadığı) enerjide daha yüksek hedef belirlenmesini istemektedir. Buna karşın, Almanya, Danimarka, İspanya, İsveç, İngiltere ve İtalya gibi rüzgar enerjisinde önemli yatırımları bulunan ülkeler AB Komisyonu'nun önerdiği şekilde nükleer enerjinin dahil edilmeyerek yenilenebilir enerjinin 2020 yılına kadar toplam tüketimde en az yüzde 20 pay almasını desteklemektedirler. Eski Doğu Bloku ülkeleri ise oldukça masraflı olan yenilenebilir enerjide bağlayıcı hedefler getirilmesinin ekonomilerini zorlayacağı düşüncesini paylaşmaktadırlar (<http://www.abgs.gov.tr/>, 12.10.2007).

¹¹ Rusya'nın Kyoto Protokolünü onaylamasında da benzer bir durum söz konusudur. Rusya'nın Protokolü onaylaması ve böylece Kyoto Protokolünün yürürlüğe girmesini sağlamasının itici gücü AB'nin Rusya'nın DTÖ üyeliğini desteklemesidir. Bu anlaşma ilk genişleme-sonrası AB-Rusya Zirvesi'nde (Mayıs 2004) sonuca ulaştırılmıştır. AB'nin Rusya'nın DTÖ üyeliğini desteklemesi ile ilgili birçok neden vardır, ancak Vogler'e (2005: 849) göre, enerji anlaşması görünürde en önemlisidir.

2. Temel Gerilim/Sorun Alanları

Sera gazları emisyonlarının azaltılması, teknoloji transferi, mali yardım ve farklılaşan bilgi kapasiteleri, Kuzey-Güney gerilimi çerçevesinde büyük anlaşmazlık konuları olarak durmaktadır. ABD ve onu destekleyen Kanada, Japonya, Avustralya gibi ülkeler grubu ile Avrupa Birliği ise, emisyon hedef ve zaman tablosu, uyum sistemi, uygulama mekanizmaları gibi konularda birbirlerine muhalif durmaktadırlar.

a. Sera Gazları Emisyonlarının Azaltılması

BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi müzakerelerinde ve sonraki Taraflar Konferanslarında görüş ayrılıklarına yol açan konulardan ilki emisyon sınırlamalarında hedef ve zaman tablosu ve gelişmekte olan ülkelerin anlaşmalara katılımı olmuştur (Linnér ve Jacob, 2005: 407).

Uzun müzakereler sonrasında kabul edilen Çerçeve Sözleşmeye karşın, ABD, Avustralya ve Japonya hedeften uzaklaşmada başı çekmişlerdir. 1996 yılında bu ülkelerin karbon gazı emisyonları, 1990 yılı düzeylerine göre sırasıyla %8,8, %9,6 ve %12,5 daha yükselmiştir (Flavin ve Dunn, 1998: 185).

Diğer yandan 1996 yılında İngiltere ve Fransa karbon emisyonlarını 1990 düzeylerinin altında tutmuşlardır. Doğu Avrupa ve Eski Sovyetler Birliği'nde enerji yoğun endüstrilerin çöküşüyle, Rusya'nın karbon emisyonları 1990-1996 yılları arasında %33 düşmüştür. Almanya'da enerji politikasında reform yapılması ve doğu eyaletlerinde verimsiz çalışan, kömüre dayalı endüstrilerin ve termik santrallerin kapatılması sonucunda emisyonlar %7,6 oranında düşmüştür (Flavin ve Dunn, 1998: 186). Ancak sera gazları emisyonlarındaki azalma, bu dönemde söz konusu ülkelerin iklim değişikliğine yönelik açık çabalarının değil, değişen enerji kullanımları ve tüketim düzeyleri, politik ayrılma, endüstriyel yeniden yapılanma, ekonomik resesyon ve dönüşüm sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Dessai vd., 2003; Fermann, 1997).

Benzer dönüşüm süreci günümüzde AB'ye yeni katılan üyeleri ve dolayısıyla AB'yi de etkilemektedir. 12 yeni üye ülke içerisinde Polonya ve Macaristan (-%6), Kıbrıs ve Malta (hedef yok), diğer (-%8) olmak üzere 3 farklı üye grubu yer almaktadır (Arıkan, 2006: 17). Avrupa Çevre Ajansı'nın hazırladığı Avrupa Topluluğu yıllık sera gazı envanter raporuna göre (<http://www.eea.europa.eu>, 16.10.2007), AB-27¹² sera gazları emisyonları 1990'daki seviyeye oranla %7,9

¹² AB-15; Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz, İspanya, İsveç, İngiltere'den oluşmaktadır. AB-27 ise AB-15 ve sonradan katılan Bulgaristan, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya'dan oluşmaktadır.

Tablo 1: Bölgeler ve Bazı Ülkeler Bazında Kişi Başına GSMH, Toplam Nüfus ve Karbondioksit Emisyon Oranları

	Kişi Başına GSMH (dolar)	Toplam Nüfus (milyon)	Karbondioksit Emisyonları		
			Kişi Başına (ton)		Dünya Toplamındaki Payı (%)
			1980	2003	2003
	2004	2004	1980	2003	2003
Gelişmekte Olan Ülkeler	1.605	5.094	1,3	2,2	42,7
En az Gelişmiş Ülkeler	355	741	0,1	0,2	0,5
Arap Devletleri	3.054	312	3,1	4,4	4,8
Doğu Asya ve Pasifik	1.921	1.944	1,4	2,9	22,5
Latin Amerika ve Karayipler	3.755	548	2,4	2,4	5,2
Güney Asya	697	1.528	0,5	1,2	7,2
Sahra-Altı Afrika	731	690	1,0	0,8	2,1
Merkez ve Doğu Avrupa ve CIS	3.722	406	10,1	6,2	12,2
OECD	28.453	1.165	11,0	11,2	51,1
(Bilgi İçin)					
ABD	38.883	295	20,0	19,8	23
İngiltere	35.485	59	10,5	9,4	2,2
Japonya	36.182	128	7,9	9,7	4,9
Rusya Federasyonu	4042	144	-	10,3	5,9
Çin	1490	1.308	1,5	3,2	16,5
Hindistan	640	1.087	0,5	1,2	5,1
Türkiye	4.221	72.2	1,7	3,1	0,9

Kaynak: (UNDP, 2006)

düşmüştür. Oysa yine aynı rapora göre, AB-15 sera gazları emisyonlarında 2005 yılında, Kyoto Protokolü kapsamında baz alınan yıla¹³ oranla ortaya çıkan düşme yaklaşık %0,2 oranında olmuştur. Bu durumda birlik olarak AB'nin emisyonlarındaki düşüşün kaynağında, Eski Doğu Bloku ülkelerindeki emisyon azalmalarının etkisi büyük olmuştur.

Kyoto Protokolünün yürürlüğe girmesi, Protokolü Rusya'nın onaylaması sonrasında 2005 yılında mümkün olmuştur. Bu süre içinde dünya sera gazları emisyonlarında beklenen azalma gerçekleşmemiştir. Bunda, başta Protokolü onaylamayan ABD olmak üzere, gelişmiş ülkelerin payı yine büyük olmuştur. 2003 yılı itibariyle dünya toplam karbondioksit emisyonu içinde OECD ülkelerinin payı %51,1 olarak gerçekleşmiştir. ABD'nin payı ise tek başına %23'tür (Tablo 1).

2003 yılı itibariyle dünya toplam karbondioksit emisyonları içinde gelişmekte olan ülkelerin payı %42,7 olarak görülmektedir (Tablo 1). Gelişmekte olan ülkelerin gelecekteki emisyon oranlarının daha da artacağı tahminleri yapılmaktadır. IPCC'nin tahminlerine göre, 2012 sonrası dönemde gelişmekte olan ülkelerin sera gazı emisyonlarının gelişmiş ülkelerin 2010 ve 2012 arasındaki emisyonlarını aşması beklenmektedir. Bu birçok gözlemciye göre (Flavin ve Gardner, 2006: 9; Linnér ve Jacob, 2005: 412), sera gazı emisyonlarında geniş-ölçekli azalma, kalkınma endişeleri ve Kuzey'in tarihsel sorumluluğuna rağmen, Ek-1 ülkeleri dışındaki ülkelerin katılımını gerektirmektedir.

Ancak daha ayrıntılı bakıldığında, sayıca fazla olan gelişmekte olan ülkelerin içinde %16,5 ile Çin ve %5,1 ile Hindistan önemli bir yer tutmaktadır. Tek tek bakıldığında, gelişmekte olan ülkelerin çoğunun payı %1'in altındadır. ABD'nin payının tek başına %23 olduğu dikkate alındığında, aradaki büyük fark açıktır. Diğer yandan kişi başına düşen karbondioksit emisyon oranları, gelişmekte olan ülkeler için ortalama 2,2 ton, OECD ülkeleri için 11,2 tondur. Toplamda dünya sera gazı emisyonu içinde önemli bir orana ulaşan Çin ve Hindistan'da bile kişi başına karbondioksit emisyon miktarları oldukça düşüktür. Bu miktarlar sırasıyla 3,2 ve 1,2 tondur. Buna karşın kişi başına ABD'de 19,8, Rusya'da 10,8, İngiltere'de 9,4, Japonya'da 9,7 ton karbondioksit emisyonu düşmektedir (Tablo 1). Söz konusu emisyon miktarları arasındaki büyük farklılıklar gelişmekte olan ülkelerin mevcut iklim rejimine katılmalarını zorlaştırmaktadır.

¹³ Kyoto Protokolü kapsamında çoğu sera gazı için baz alınan yıl AB-15 ülkeleri için 1990 olmakla beraber, üye Devletlerin hemen hemen tümü florlu veya 'F-gazları' için baz alınan yıl olarak 1995'i kullanmaktadır (<http://www.eea.europa.eu>, 16.10.2007).

Bu görüşler çerçevesinde, ikinci taahhüt dönemi emisyon azaltma hedef müzakereleri Taraflar Konferanslarının önemli tartışma konularından biri olmaya devam etmektedir.

b. Finansal Yardım

İklim değişikliği sorununa ilişkin olarak ödeme yükümlülüğünün biri etik, diğeri pratik olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Etik boyut sorunun ortaya çıkmasına en fazla katkı sağlayan ve bundan yararlanan devletlerin, onun iyileştirilmesi için en fazla ödeme yükümlülüğüne sahip olmasıdır. Pratik boyut ise daha fazla kaynağa sahip olan devletlerin toplam maliyetin daha fazlasını ödemeye gönüllü olmaları durumunda, sorunun çözümünün daha uygun olacağını ifade etmektedir. Diğer yandan yeterli kaynağa sahip olmayıp iklim değişikliğinden en fazla etkilenecek devletler de, sera gazı emisyonlarının kısıtlanmasında uluslararası rejimi uygulamaktan çok, gelecekte görecekleri zarar azaltmaya yönelik olarak daha fazla kaynağa ihtiyaç duymaktadırlar (Smith vd., 1993: 75).

Etik ve pratik olarak gelişmiş ülkelerin finansal kaynak sağlama yükümlülüğü, iklim değişikliği sorununun uluslararası politik gündeme girişiyle birlikte tartışılmaya başlanmıştır. BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi müzakereleri sırasında da görüş ayrılıklarına yol açan ikinci konu finansal yardım olmuştur (Linnér ve Jacob, 2005: 407).

Çerçeve Sözleşmenin 4. maddesinde finansal yardım konusu düzenlenmiştir. Buna göre, gelişmiş ülke Tarafları ve Ek II'deki diğer gelişmiş Taraflara getirilen yükümlülüklerin bazıları şunlardır: (1) Gelişme yolundaki ülke taraflarının, Sözleşme kapsamında üstlendikleri yükümlülükleri yerine getirirken ortaya çıkan, üzerinde mutabık kalınmış tüm masrafların karşılanması için yeni ve ek mali kaynakların sağlanması; (2) Küçük ada ülkeleri, alçak konumlu kıyı alanları, kurak ve yarı-kurak alanları bulunan ülkeler gibi iklim değişikliğinin zararlı etkilerine en fazla açık gelişme yolundaki ülkelere yapacakları masraflar konusunda yardım etme; (3) Özellikle ekonomileri büyük ölçüde fosil yakıtların üretiminden, ihracatından ve/veya tüketiminden ve fosil yakıtlarla ilişkili enerji yoğun ürünlerden gelen gelire bağımlı ülke taraflarının, iklim değişikliğine karşı önlemlerin alınmasından kaynaklanan gereksinimlerini karşılamak için mali kaynak sağlama (R.G., 21.10.2003, 25266).

Sözleşmede ayrıca, gelişme yolundaki ülke taraflarının yükümlülüklerini yerine getirmedeki başarı derecesinin, gelişmiş ülke taraflarının mali kaynaklara ilişkin taahhütlerini yerine getirmedeki etkinliğine bağlı olacağı belirtilmiştir. Bu hüküm G77'nin sözleşmeyi onaylamaya daha eğilimli olmasına ve müzakerelerde

Kuzey ve Güney arasında bir köprü oluşturulmasına yardım etmiştir (Linnér ve Jacob, 2005: 407).

Çerçeve Sözleşmenin 11. maddesinde mali bir mekanizma tanımlanmıştır. Sözleşmenin 21. maddesi ile mali mekanizmanın yürütülmesi geçici olarak BM Kalkınma Programı, BM Çevre Programı ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (Dünya Bankası) tarafından oluşturulan Küresel Çevre Fonu'na (Global Environment Facility-GEF)¹⁴ bırakılmıştır. İklim değişikliği sorununun çözümü için öngörülen mali mekanizma Kyoto Protokolü'nde de devam etmiştir.

Gerek Çerçeve Sözleşme gerek Kyoto Protokolü ile gelişmiş ülkelerden geliştirmekte olan ülkelere mali kaynak aktarımı konusunda düzenlemeler yapılmışsa da, konuyla ilgili tartışmalar artarak devam etmektedir. Genel olarak bu tartışmalarda ABD ve diğer gelişmiş ülkeler, kendi sorumlularının vurgulanmasına yönelik çabaları sürekli reddetmektedirler. Kuzey'in Güney'e yardım yapmasına ilişkin düzenlemeler olmakla birlikte, geliştirmekte olan ülkeler de, gelişmiş ülkelerin kendilerinden yine nüfus artışlarını kontrol etmeleri, kaynak tüketimlerini azaltmaları, endüstrileşmelerini geciktirmeleri gibi taleplerde bulunacakları ve bu tür çabaların da yoksulluk ve hastalık gibi sorunların üstesinden gelmek için ihtiyaç duyulan ekonomik gelişmeyi engelleyeceğinden endişe duymaktadırlar. Bu nedenle geliştirmekte olan ülkeler kontrol gücüne sahip oldukları yeni ve ek finansal kaynaklar talep etmektedirler. Gelişmiş ülkeler bu amaçla Küresel Çevre Fonu'nun kullanılmasını isterken, geliştirmekte olan ülkeler yeni bir fon kurulmasını istemektedirler (Bryner, 1994: 129; Linnér ve Jacob, 2005: 407).

Tıkanan Lahey Konferansının ardından Bonn (COP 6+) toplantısında kabul edilen Bonn Anlaşması'yla geliştirmekte olan ülke konuları açısından üç yeni fon kurulmuştur. Marakeş Anlaşması ile kabul edilen bu fonlar Özel İklim Değişimi Fonu, En Az Gelişmiş Ülkeler Fonu ve Uyum Fonu'dur.

Özel İklim Değişikliği Fonu, kapasite geliştirme, uyum, teknoloji transferi, iklim değişikliğine yol açan etmenlerin azaltılması ve fosil yakıt tüketiminden elde edilen gelire aşırı bağımlı ülkelere ekonominin çeşitlendirilmesi ile ilgili projelerin finansmanında kullanılacaktır. En Az Gelişmiş Ülkeler Fonu, en az gelişmiş ülkelere yardımcı amaçlayan özel bir çalışma programını desteklemede

¹⁴ BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, 1987 yılında geliştirmekte olan ülkelere, kalkınmanın temelini teşkil eden kaynakların korunması ve geliştirilmesine ilişkin yatırımları finanse etmek üzere bir mekanizma kurulmasını tavsiye etmiştir. Ardından Fransa ve Almanya, Dünya Bankası'ndan bu tür bir mali mekanizmayı değerlendirmesini istemişlerdir. Ekim 1991 tarihinde Dünya Bankası, BM Kalkınma Programı ve BM Çevre Programı'nın katılımı ile GEF kurulmuştur.

kullanılacaktır. Uyum Fonu, Temiz Kalkınma Mekanizması (CDM)¹⁵ projelerinden alınacak uyum vergileri ve Ek-1 Taraflarınca sağlanacak ek katkılardan oluşan bir fondur (Çevre ve Orman Bakanlığı ve UNDP, 2004). Bu Fon Protokolü onaylayan gelişmekte olan ülkelerdeki somut uyum projeleri için kullanılacaktır; en az gelişmiş ülkelerdeki projeler bu Fonun dışında bırakılmıştır.¹⁶

Üç fonun hepsinin de GEF tarafından yönetilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak bu durum gelişmekte olan ülkeleri memnun etmemiştir.¹⁷ Gelişmiş ülkeler söz konusu fonlar için 2005 yılından itibaren yılda 450 milyon dolar katkı sağlamayı taahhüt etmişlerdir. Bu miktarın iklim değişikliği sorununa katkıları neredeyse sıfır olan gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliğinin mevcut ve gelecekteki olumsuz etkilerinin üstesinden gelmeleri için yetersiz olduğunu söylemek gerekir. Daha da kötüsü ise, Avustralya, ABD ve Japonya başta olmak üzere kişi başına en yüksek emisyon oranlarına sahip olan ülkelerin gelişmekte olan ülkelere iklim değişikliğinin olumsuz etkileri için yardım yapmada hiç katkılarının olmamasıdır (Dessai vd., 2003: 191, 195).

Diğeryandan GEF'in alanına giren konular iklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin kaybı, uluslararası suların kirlenmesi ve ozon tabakasının korunması, toprakların bozulması ve kalıcı organik kirleticilerdir. GEF fonlarından yararlanacak projelerin kişi başına gelirin 4000 ABD dolardan düşük olduğu ülkelerde olması ve küresel bir sorunla ilgili olması gerekmektedir (Chatterjee ve Finger, 1994: 155). Ancak GEF fonlarının "küresel fayda" sağlayan projeler ile sınırlandırılması, yerel ve ulusal düzeyde fayda elde edilmesi beklenen projeleri devre dışı bırakmaktadır. Özellikle küçük ada ülkeleri gibi sera gazları emisyonlarının azaltılmasından çok iklim değişikliğinin bu ülkeler için yaratacağı olumsuz etkileri ortadan kaldırmaya yönelik olan, bu noktada etkileri yerel ve ulusal boyutta ortaya çıkacak olan uyum projeleri, bu fonlardan yararlanamamaktadır. Ayrıca tüm Sözleşme taraflarının bu fonlara erişebilme haklarının olması nedeniyle, küçük ada devletleri başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin birbirleriyle rekabet etmesi gerekmektedir. Özel İklim Değişikliği Fonundan verilecek fonları da tahmin etmek kolay değildir,

¹⁵ Temiz Kalkınma Mekanizması (CDM), çalışmanın "esneklik mekanizmaları" bölümünde ele alınmaktadır.

¹⁶ Dessai ve arkadaşlarına (2003: 191, 195) göre, bu Fonun CDM projeleri üzerinden alınacak vergilerden oluşturulması aslında çevre hukukunda büyük bir kırılmayı temsil etmektedir. Çünkü bu şekilde uyum projelerini finanse etmek için uluslararası şirket işlemleri üzerine bir vergi konulmuştur.

¹⁷ Genel olarak GEF bünyesinde Dünya Bankası'nın hakim olması, Kyoto Protokolüne taraf olmayan ABD'nin Dünya Bankası üzerindeki etkin konumu, Bankanın GEF onaylı projeleri kendi faaliyetlerinin olumsuz etkilerini tazmin etmek için kullanması, gelişmekte olan ülkelerin sorun ve önceliklerinin dikkate alınmaması, kurumun çok bürokratik olması, gelişmekte olan ülkelerin GEF'e yönelik başlıca eleştirileridir (bkz. Bölgesel Çevre Merkezi (REC), 2006; Chatterjee ve Finger, 1994: 155-156; Danish, 1996: 165).

çünkü bu tamamıyla gönüllü katkılara dayanmaktadır. Benzer şekilde Temiz Kalkınma Mekanizmasından elde edilecek kaynaklara dayanan Uyum Fonu da bu noktada belirlenmemektedir. Bu yardımlardan yararlanmak isteyen ülkelerin sayısı dikkate alındığında da, bu katkılar bu ülkelerin tüm uyum çabalarına sadece marjinal bir katkı sağlamış olabilecektir (Nurse ve Moore, 2005: 105-106).

c. Teknoloji Transferi

Finansal kaynak aktarımında olduğu gibi, özellikle gelişmiş ülkeler açısından getirilen yükümlülüklerden bir diğeri teknoloji transferidir. İklim değişikliği sorununun temelinde endüstri devrimi ile başlayan ve günümüzde giderek artan sanayileşme hareketleri önemli bir yer tutmaktadır. Bu etkinlikler içinde çimento, kireç, çeşitli mineral ürünleri, metal, kağıt hamuru vb. kimyasalların üretimi sayılabilir. Diğer yandan enerji ihtiyacının karşılanması amacıyla fosil yakıtların tüketimi, tarımsal etkinlikler, azotlu gübre üretimi ve kullanımı, atıkların depolanması ya da yakılması gibi etkinlikler de sera gazı emisyonlarının artmasında etkili olan kaynaklardır. Bu nedenle iklim değişikliği sorununun çözümü açısından bu kaynakların yerine mümkün olduğunca, enerji, ulaştırma, sanayi, tarım, ormancılık ve atık yönetimi sektörleri dahil olmak üzere ilgili tüm sektörlerde, sera gazı salımlarını kontrol eden, azaltan ya da önleyen uygulama ve işlemlerin teşvik edilmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir (Goldemberg, 1990; Türkeş, 1997). Bu değişikliklerin sağlanması için de gelişmiş ülke teknolojilerinin transferi büyük önem taşımaktadır.

Gelişmekte olan ülkelere teknoloji transferi yapılması düşüncesi çeşitli sözleşme, karar ve anlaşmalarda ve IPCC'nin önerilerinde yer almıştır. Çerçeve Sözleşmenin 4. maddesine göre, gelişmiş ülke tarafları ve Ek II'de yer alan diğer gelişmiş taraflar, gelişmekte olan ülkelere, Sözleşmeden doğan yükümlülüklerini yerine getirebilmelerini sağlamak için çevreye uyumlu teknoloji ve bilgi transferi sağlayacaklardır.

Teknoloji transferi konusu sonraki Taraflar Konferanslarında da, gelişmekte olan ülke konuları olarak gündemde yer almıştır. Marakeş Anlaşması'nın bir bölümünü oluşturan "anlamlı ve etkili girişimler" çerçevesi içinde teknoloji transferi ile ilgili alanlar da yer almıştır. Bunlar (1) teknoloji gereksinimlerinin değerlendirilmesi; (2) bir teknoloji bilgi sisteminin oluşturulması; (3) teknoloji transferine elverişli ortamlar oluşturulması; (4) teknoloji transferi için gerekli kapasitenin oluşturulması; (5) çerçevenin uygulanabilmesi için gerekli finansmanın sağlanmasıdır. Bu çalışmaların yaşama geçirilmesi sürecini izlemek ve bu alandaki etkinlikleri daha da geliştirmek için 20 üyeden oluşan bir Teknoloji Transferi Uzmanlık Grubu oluşturulmuştur (Çevre ve Orman Bakanlığı ve UNDP, 2004: 12).

Söz konusu çalışmalar farklı yönleri ile desteklenmesine karşın, teknoloji transferi sağlanması açısından güçlüklerle karşılaşmaktadır. Öncelikle, Kuzey'in yaratmış olduğu kirlilik nedeniyle daha fazla sorumluluk üstlenmesi, sahip oldukları olanakları paylaşması önerilmekle birlikte, bu yardımın niteliği tartışma konusu olmaktadır. Bir başka deyişle, "teknoloji transferi"nin anlamı üzerinde bir uzlaşma sağlanamamaktadır (Borsting ve Fermann, 1997: 79).

Bu çerçevede, Erdoğan ve Ejder'in (1997: 138) işaret ettiği gibi, egemen teknoloji düzeninin işleyiş şekli çevre ve insan sağlığına önem verme yönünde değildir. Çünkü çevreyi bozmadan, tehlikelere sokmadan yapılacak endüstriyel girişimler maliyeti artırmaktadır. Maliyet artışı ise kâr elde etme amacı ile çatışmaktadır. Bu nedenle gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere yapılacak teknoloji transferlerinin iklim değişikliği sorununu çözme açısından uygun şartları taşıyıp taşımadığı konusu tartışma yaratmaktadır. Hangi teknoloji ve sermayenin transfer edileceği, kime ve ne tür kullanımlar için yapılacağı gibi sorular cevap beklemektedir. Örneğin, "modası geçmiş çevresel anlamda tahrip edici teknolojilerin transferi" bir çözüm olmayacaktır. Oysa uygulamada gelişmiş ülkeler kendi ülkelerindeki tepkiler sonucu zorunlu olarak doğayı ve kaynakları koruma ve kullanmada çevrecilik politikasına yönelmekte; dış dünyada ise kendi ülkelerinde yasaklanmış veya kullanımı kanunlarla düzenlenmiş tehlikeli endüstriyel ürün ve metotların yayılmasına göz yumarak, aksi yönde bir politika izlemektedirler.

Teknoloji transferinde ortaya çıkan sorun açısından, ABD, Almanya, Fransa ve İngiltere gibi büyük endüstrileşmiş ülkelerin, çok büyük ekonomik çıkarların bağlı olduğu "patent hakları" kurumunun zayıflatılmasına engel olma çabaları da etkili olmaktadır. Bu yönüyle Borsting ve Fermann (1997: 79) teknoloji transferine ilişkin hükümlerin uygulanmasının mali kaynakların aktarılmasına göre daha zor olduğuna işaret etmektedirler.¹⁸

Günümüzde de "teknoloji transferi"nin ekonomik hedefi Güney'de mevcut olan en ucuz ürün ve seçeneklerin yerine en temiz (ya da en araştırma-yoğun) ürünlerin satılmasıdır. Bu nedenle pratik iklim değişikliği politikaları büyük ölçüde enerji talebi, fiyat ya da teknolojilerin düzenlenmesi konusundaki uluslararası çatışmalara dönüşmektedir: Örneğin, birçok insanın kullandığı ucuz ve kolay bulunabilir enerji kaynaklarının daha pahalı ve teknoloji-yoğun enerji

¹⁸ Bu nedenle pratikte birçok gelişmekte olan ülke şimdi birbirleriyle ikili anlaşmalar aracılığıyla geçmişte Kuzey'den bekledikleri bilgi ve yardıma erişmeye çalışmaktadırlar. Özellikle Hindistan, Çin ve Brezilya diğer Üçüncü Dünya ülkelerine artan şekilde teknoloji ihracatçısı olmuşlardır (Linnér ve Jacob, 2005: 410).

kaynakları ile nasıl yer değiştireceği; basit fakat kirletici teknolojilerin nasıl daha karmaşık ve pahalı olanlarla değiştirileceği gibi. Bu nedenle iklim değişikliği sorununun esas endüstriyel faydalanıcıları söz konusu teknolojiyi üreten ve dağıtanlar olmaktadır (Boehme-Cristiansen, 1997: 138-139).

İklim değişikliği sorununun çözümü için ağırlık kazanan teknolojik değişiklikler yeni birikim stratejileri yaratmıştır. Paterson'a (2001) göre, bu birikim stratejisi yenilenebilir enerji kaynakları, enerji etkinliği teknolojileri, düşük karbon üreten ya da karbon-üretmeyen otomobil ve diğer ulaşım teknolojileri üzerinde yükselmektedir.¹⁹ Yenilenebilir enerji kaynakları ve alternatif yakıtlara dayanan yeni teknolojileri geliştirme çabaları büyük ölçüde Avrupa devletlerinde yoğunlaşmıştır. ABD'de (ayrıca Kanada ve Avustralya'da) ise teknoloji geliştirme çabaları karbondioksit emisyonları azaltılmış fosil yakıt- temelli teknolojilerin geliştirilmesi üzerinde odaklanmıştır.

İklim değişikliği sorununun teknolojik çözümünün kendisinin yeni bir birikim stratejisi olması nedeniyle, Güney'in hem kalkınma hem de iklim değişikliği sorununu başarılı bir şekilde çözebilmesi için çevresel olarak etkin, yeni ve patent haklarıyla korunan bu alternatif teknolojilere en azından ödenebilir fiyatlarla erişebilmesi de (Linnér ve Jacob, 2005: 409) kolay görünmemektedir.

ç. Esneklik Mekanizmaları

Yoğun müzakereler sonrasında Kyoto Protokolü ile emisyon kısıtlamalarına en düşük maliyetle ulaşmak için üç esneklik mekanizması getirilmiştir.

Herhangi bir Ek I Tarafın kendisine ayrılan (ya da kendisi için belirlenen) emisyon miktarlarının bir bölümünün ticaretini yapma olanağı veren emisyon ticareti bunlardan biridir. Berlin Konferansı ile pilot proje çerçevesinde öngörülen ortak yürütme uygulaması kapsamı genişleyerek devam etmiştir. Ortak yürütme (joint implementation), "genel olarak bir ülke hükümetinin ya da özel sektörünün, sera gazı salımlarını azaltmak için diğer bir ülkede gerçekleştirdiği projeye dayalı etkinliklerdir" (Türkeş vd, 1999b: 31). Bu çerçevede emisyon azaltmalarını özel projeler yoluyla başaran herhangi bir EK I Tarafındaki yetkili yasal bir kuruluşa, fazla azaltmalarını başka bir Ek I Tarafına aktarma olanağı verilmiştir. Diğer bir esneklik uygulaması ise temiz kalkınma mekanizması (Clean Development Mechanism-CDM) olup, gelişmekte olan taraflara, projelerden sağlanan "onaylanmış emisyon indirimlerini" Ek I Taraflarına aktarma olanağı vermektedir (Türkeş, 1999b: 32).

¹⁹ Bu şekilde internet teknolojileri ve biyoteknoloji yanında üçüncü bir teknoloji alanı ortaya çıkmıştır.

Kyoto Protokolü, esneklik mekanizmalarının nasıl tasarlanacağı ve yürütüleceği konusundaki ayrıntıları sonraki Taraflar Konferansı'na bırakmıştır. Bu yüzden Kyoto'dan sonra OECD ve AB üyesi Ek-1 ülkeleri, ABD ve gelişmekte olan ülkeleri karşı karşıya getiren tartışma konularından biri esnek uygulama mekanizmaları olmuştur.

Genel olarak bu mekanizmaların Protokolde yer alan çevresel hedeflere ters düşen biçimlerde kullanılabileceği yolunda kimi endişeler ortaya çıkmıştır. Örneğin, Taraflar, iklim değişikliğine yol açan etmenlerin azaltılması girişimlerini kendi ülkelerinde uygulamaktan kaçınabilecek ya da Ek-1 Taraflarına "emisyon hakkı"nın devredilmesi gibi bir süreç ortaya çıkabilecek ya da gerçek karşılığı olmayan azaltmaların ülkeler arasında değişimine neden olabilecektir (Çevre ve Orman Bakanlığı ve UNDP, 2004: 19).

Lahey'de Kyoto mekanizmaları, özellikle yutaklar (sinkler) konusu AB-ABD görüşmelerinin kesilmesine neden olmuştur. AB, yutak faaliyetlerinin sınırlandırılmasını ve Temiz Kalkınma Mekanizması içinde yutaklara yer verilmemesini istemiştir. ABD ise Kyoto Protokolünde sözü edilen %7'lik emisyon azaltma hedefini Protokolün yutak hükümlerinin tam olarak kullanılması koşuluna bağlı olduğunu açıklamıştır. Sonuç olarak Lahey'e gelen ABD, mevcut ormanlarının yönetimi aracılığıyla yılda 300 milyon ton karbon biriktirdiğini savunmuştur. Ne Şemsiye Grubu ne de G77/Çin içsel olarak bu konuda uyumlu olmamışlardır. Şemsiye Grubunda Kanada ve Japonya, ABD'yi izlerken, G77/Çin içinde Latin Amerika ülkeleri yutakların CDM içine katılması için lobi yapmışlardır. Dolayısıyla yutaklar konusu diğer tartışmalı konularla birleşerek, Konferansın sonuca ulaşmadan sona ermesinde etkili olmuştur (Dessai vd., 2003: 185).

Marakeş Anlaşmaları, bu mekanizmalara yönelik endişelere karşı, Protokolün herhangi bir emisyon "hakkı, izni ya da ayrıcalığı" tanımadığını vurgulayarak bu endişeleri gidermeye çalışmıştır. Marakeş Anlaşmaları, Ek-1 Taraflarının emisyonlarının indirilmesine yönelik olarak kendi ülkelerinde başlatacakları girişimlerinin, Sözleşmenin nihai amaçları çerçevesinde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki kişi başına emisyon farklılıklarını giderecek şekilde uygulanmasını öngörmüştür (Çevre ve Orman Bakanlığı ve UNDP, 2004: 19). Ayrıca Marakeş Anlaşmalarına göre, proje-temelli mekanizmalar (Ortak Yürütme ve CDM) nükleer projelerde kullanılmayacaktır. CDM çerçevesinde küçük ölçekli projelere öncelik verilecektir. Ağaçlandırma ve yeniden- ağaçlandırma projelerine CDM içinde, ilk taahhüt dönemi için izin verilmiştir (Dessai vd., 2003: 191).

Dessai ve arkadaşlarına göre (2003: 191), Bonn ve Marakeş Anlaşmaları ile Kyoto Protokolünün ortaya koyduğu çerçeveyi daraltma ve dönüştürme yolu açılmıştır. Marakeş anlaşmaları ile orijinal Kyoto Protokolüne göre ormanlar ya da tarım alanları biçiminde önemli ölçülerde yutakların eklendiği bir iklim rejimi ortaya çıkmıştır. Yutaklar üzerindeki bu vurgu ile CDM'yi enerji emisyonlarını azaltma projelerinde kullanmak zorlaşmıştır. Gerçekte, orman yönetiminin aksine tarımsal faaliyetler emisyon kredileri üretmemektedir. Ağaçlandırma ve yeniden-ağaçlandırma artık CDM altında izin verilen faaliyetlerdir. Ancak yutakların niteliğini raporlama zorunluluğu getirilmemesi sorun yaratacak bir uygulama olmuştur. Rusya başta olmak üzere Şemsiye Grubu ülkeleri bu şekilde istediklerini, "asla hesap vermeyecekleri yutak kredilerinin artmasını" Marakeş'te elde etmişlerdir (Dessai vd., 2003: 195).

Kyoto Protokolü ile kabul edilen ve daha sonraki Taraflar Konferansları ile daha ayrıntılı olarak şekillenmeye başlayan emisyon ticareti, temiz kalkınma mekanizması başta olmak üzere esnek uygulama mekanizmalarına yönelik olarak başka eleştiriler de gelmektedir.

Bernstein'a (2002: 10) göre, liberal çevreciliğin etkilerini Kyoto Protokolü'nden daha iyi gösteren bir örnek belki de yoktur. Bernstein'a göre, Kyoto mekanizmaları tümüyle aynı temel ilke üzerinde işlemektedir. Emisyonlara bunların transferini mümkün kılan mülkiyet hakkı tahsis etmek ve pazar yaratmak, en etkin ya da ucuz şekilde emisyon azalmasının başarılmasını sağlayacaktır. Bu mekanizmalar "piyasa" ya da "teşvik-temelli" mekanizmalar olarak düşünülebilir, çünkü bunlar ortadan kaldırma maliyetleri ülkeden ülkeye değiştikçe alıcılar, satıcılar ve yatırımcılar için teşvikler oluşturmak ve fiyat hareketleri yaratmak amacıyla emisyon kredisi için pazar kurulmasına dayanmaktadır.

Bernstein'a (2002: 11) göre, eğer liberal çevrecilik hakim olmayacaksa, iklim değişikliği konusunda anlaşma imkanı daha zor olacaktır. Ancak ABD'nin savunduğu gibi, sadece gönüllü ve teşvik temelli ulusal mekanizmalar sağlanacaksa, o zaman bu anlaşma türü iklim değişikliğine yol açan sera gazı emisyonlarındaki yakın zamandaki eğilimi tek başına durdurmak ya da geri döndürmek için yetersiz kalacaktır. Liberal çevreciliğin iklim değişikliğine etkili çözümler için optimum çözüm olduğu iddiası ileri sürülemez.

Bernstein'a benzer şekilde, Linner ve Jacob'a (2005: 412) göre, Kyoto Protokolü ve izleyen Taraflar Konferanslarında, iklim politikası ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki bağlantı hemen hemen açıkça, esas olarak yerel proje düzeyinde işleyen, piyasa temelli Temiz Kalkınma Mekanizması'na (CDM) dayandırılmaktadır.

Kyoto Protokolü ile tanımlanan CDM'nin amacı sürdürülebilir kalkınmaya imkan tanımak için doğrudan yabancı şirket yatırımına yardım etmektir. Kyoto Protokolü, potansiyel küresel emisyon piyasası için bir platform yaratarak, liberal ekonomik küreselleşmeyi iklim değişikliği politikası ile birleştirmiştir.

Grubb'a göre (aktaran Linnér ve Jacob, 2005: 412), CDM, "Kyoto Protokolü taahhütlerini ABD ve diğer JUSCANNZ²⁰ ülkelerinin çoğunun önceden gözü dönmüş bir şekilde aradıkları küresel yatırım alanına bırakmış ve açıkça özel sektörün rolünü kutsamıştır".

Linnér ve Jacob'a (2005: 412) göre, CDM ve Ortak Uygulama ile bağlantılı olarak teknoloji transferi ve para akışı, yabancı yatırım akışını takip edecek, gelişmekte olan ülkelerin daha büyük ekonomilerine gidecek ve bu nedenle En Az Gelişmiş Ülkeler marjinde kalacaklardır. Çünkü daha yoksul ülkeler emisyon kredilerinde önemli getirileri olacak etkili projeler için yeterli yükseklikte emisyon miktarı üretemeyeceklerinden, yatırım hesaplarında devre dışı kalacaklardır.

Ülkemizde Çevre Mühendisleri Odası'da (2007: s.s.y.) özellikle emisyon ticareti konusunda benzer görüşleri dile getirmektedir:

Kyoto Protokolü emisyon hedefini belirlemiş ülkelerin taahhüt ettikleri hedef indirimini tutturmak için, kendi aralarında emisyon ticareti yapabilmelerine olanak tanımıştır. Bir yaptırım getirmeyen Protokol'ün, yaptırım gücünü sağlama adına "havayı kirletme hakkı" olarak tanımlanabilecek, emisyon ticaretine kapıyı açması, fakir ülkelerin emisyon salımı haklarını gelişmiş ülkelere satmalarına yol açmaktadır. Bu haliyle Protokol'ün amaçladığı % 5,2'lik indirimle görünüşte bir indirimle gidilebilirken, gerçekte atmosfere aynı miktarda gaz, emisyon ticareti sayesinde salınabilecektir. Örneğin, Kanada, Protokolün öngördüğü esneklik mekanizmaları içinde, karbon borsasında, Brezilya'dan sağladığı kota ile emisyon ticareti olarak tarif edilen bir sürecin somunda, üretim tarzında ve tüketiminde bir değişiklik yapmadan, Kyoto Protokolü'ne "uygun" davranmış görünmüştür. Böyle bakıldığında Protokol, havayı kirletme hakkının alınıp satılabildiği bir sözleşmeye dönüşmektedir. Bu haliyle Kyoto Protokolü küresel ısınmaya dayalı küresel iklim değişikliği sorumuna çözüm bulmaktan uzak, sembolik bir girişim olmasının yanında, duruma neoliberal bir hava katmaktadır.

²⁰ JUSCANNZ kısaltması Kyoto Protokolü müzakerelerinde aktif bir grup olan Japonya, ABD, İsviçre, Kanada, Avustralya, Norveç ve Yeni Zelanda ülkelerinin (ingilizce) baş harflerinden oluşmaktadır.

d. Bilgi Eşitsizliği ve Bilimsel Görüş Ayrılıkları

İklim değişikliği tartışmaları içinde, teknoloji transferi ve gelecek kalkınma beklentileriyle bağlantılı, ve hatta daha da önemli bir diğer sorun Kuzey ve Güney arasında küresel ısınma konusunda bilgi üretme ve alma ile ilgili eşitsizlik sorunudur. Güneyin kendi kalkınma beklentilerini desteklemek için yeterli bilimsel altyapı ya da kapasiteye (personel, sermaye) sahip olmadığı uzun zamandır bilinmektedir. Bu durum gelişmekte olan ülkelerin ticaretten çevreye birçok konuda başarılı müzakere yapabilmesini etkilemiştir.

Linnér ve Jacob'un (2005: 409-410) işaret ettiği gibi, küresel ısınma alanı bu sorunun iki nedenden dolayı özellikle güçlü bir örneğidir. Birinci olarak müzakereler için hazırlık pahalı ekipman ve yetişmiş bilimsel işgücüne bağlıdır. Güney'in diğer ihtiyaçları karşısında bu harcamalara öncelik vermesi ne politik olarak doğrulanabilir ne de istenir. Azgelişmiş ülkelerin kaynak ve bilimsel kapasite yokluğu bu ülkelerin çoktarafli müzakerelerde pozisyonunu ve anlaşmalara katılımlarını da zayıflatmaktadır. Hatta IPCC gibi uluslararası olarak tasarlanan kurumlarda bile, Kuzey-Güney katılımı arasında büyük bir açıklık vardır. 1996'da IPCC I. Çalışma Grubu'nda ABD'den 158, İngiltere'den 61, Hindistan'dan 3 ve Çin'den 7 görevli vardır. Bu katılım II. Çalışma Grubu için de hemen hemen aynıdır. III. Çalışma Grubunda ise ABD'den 30, İngiltere'den 5, Hindistan'dan 7, Çin'den 2 katılımcı vardır (Karlsson, 2002: 10).

İkinci olarak iklim değişikliği bilimi ve politikası kaçınılmaz bir biçimde karşılıklı bağlıdır. Bilim ulusal ve uluslararası iklim değişikliği politikalarına öncülük etmiştir ve etmektedir; politika beklentileri de bilimsel uygulamanın yöntem, ele alınacak sorunlar, standartlar, kanıtlar ve diğer epistemolojik yönlerini şekillendirir.

İklim değişikliği bilimiyle ilgili olarak, günümüzde iklimde ortaya çıkan değişikliklerin iklimdeki doğal değişebilirliğin bir parçası olup olmadığı, iklim değişikliğinin gelecekte alacağı şekil ve bunun etkileri tartışılmaktadır. Ancak son yıllarda buzulların erimesi, sıcaklık artışları, kuraklık belirtileri, sel, fırtına türü doğal afetlerin artışı gibi göstergeler, bilimin konuyla ilgili bulgularının tartışılmasını zorlaştırmaktadır.²¹ İklim değişikliği ve küresel ısınma sorununun varlığı konusunda, başta IPCC'nin raporlarında olmak üzere, hemen hemen bir fikir birliği olduğu söylenebilir.

²¹ Oysa Güney veri elde edebildiğinde, Kuzey'in bulgularını çürütebilmektedir. Örneğin, ABD Çevre Koruma Ajansı'nın (Environmental Protection Agency) Hindistan metan emisyonlarına ilişkin çalışması, 1991 yılında başlatılan Indian Methane Campaign tarafından yapılan metan emisyon çalışmaları ile çürütülmüştür (Karlsson, 2002: 9).

Ancak bu saptama da bir yönüyle, özellikle Güney ülkeleri açısından eksik kalmaktadır. Çünkü Güney'in bilime ilişkin güvensizliği bir tarafta kendi bilimsel kaynaklarının yokluğundan kaynaklanmakla birlikte, diğer tarafta bu güvensizliğinin bir diğer nedeni bilimin, Güney'in tercih edeceği şekilde iklim değişikliğini ekonomi politik bakış açısı ile değil, sadece biyofiziksel bir çerçevede içinde ele almasıdır (Linnér ve Jacob, 2005: 410).

İklim değişikliğine ilişkin tartışmalar içinde "kazananlar" ve "kaybedenler" olabileceğini ifade eden görüşler olmasına karşın, müzakereleri karakterize eden hakim, biyofiziksel yaklaşım küresel ısınma konusunun kazananlar ve kaybedenler şeklinde açıklanmasından kaçınmak şeklindedir. Bu görüşe temel olarak iki ortak neden ileri sürülmektedir (Linnér ve Jacob, 2005: 408-409): (1) iklim değişikliğinde kesin kazananları ve kaybedenleri göstermek zordur, çünkü bir kazanç ya da kayıp olarak tanımlanan şey nihai olarak bir birikim derecesine ya da ölçüğe bağlıdır; (2) iklimdeki ısınmayı azaltma, tek tek kazananları ve kaybedenleri göstermeye gerek kalmadan bir bütün olarak toplum için net faydalara yol açacaktır, çünkü bütün için net faydalar daha büyük olduğundan kayıplar kabul edilebilir.

Ancak küresel ısınma sorununu biyofiziksel açıdan ele alan bu tür bir mantık, konunun sosyal ve politik belirleyicilerini ya da sonuçlarını tartışmamaktadır. Bu yüzden gelişmiş ülkelerde fosil yakıt kullanımından kaynaklanan sera gazları emisyonlarına, gelişmekte olan ülkelerde tarımsal faaliyetlerden kaynaklanan emisyonlarınaynısı gibi davranılmaktadır. Oysa Güney'in iklim müzakerelerindeki hakim pozisyonu -Dünya Sistemi yaklaşımına benzer şekilde- küresel ısınmanın ekonomi- politik çerçevesinden kaynaklanmaktadır. Bu görüşe göre, küresel ısınma saf anlamda biyofiziksel terimlerle ele alınamaz, çünkü bazı ülkeler çevre sorunu yaratan şeylerden sosyal ve politik olarak fayda elde etmektedirler. Ayrıca önerilen çözümler Güney için daha büyük bir yük getirmektedir (Linnér and Jacob, 2005: 408-409).

Sonuç

Bilim dünyasının çok önceden dikkatini çeken iklim değişikliği sorunu, çevre sorunlarının genel olarak uluslararasılaşması ile ivme kazanmış; özellikle BM aracılığıyla yoğunlaşan girişim ve çabaların sonucunda devletlerin de politik gündemine girmiştir. Ancak aradan geçen uzun zamana karşın, günümüzde de hem ulusal hem de uluslararası düzeyde önemli gündem maddelerinden birini iklim değişikliği sorunu oluşturmaya devam etmektedir.

Bu durum öncelikle sorunun kendine özgü özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bilimsel olarak iklimdeki değişiklik ve bunun gelecekte yaratacağı etkiler ortaya

konulmakla birlikte, bu sorun etkileri itibariyle yine de devletlerin diğer sorunları karşısında öncelik kazanmamıştır. İklim değişikliği sorununa yol açan gelişmiş ülkelerin sanayileşme çabaları artarak devam etmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin ise bir tarafta daha önemli ve acil sorunları olmuş; diğer tarafta gelişmiş ülkelerin, sorunun ortaya çıkışı açısından birincil sorumlu olmaları, gelişmekte olan ülkelerin adım atmalarını engellemiştir. İklim değişikliğine yol açan sera gazlarının sanayi, tarım, fosil-yakıt kullanımı başta olmak üzere çok geniş bir faaliyet alanını kapsaması da, geniş ölçekli girişimlerin sonuca ulaşamamasında etkili olmuştur.

Günümüzde söz konusu öncelikler sıralaması bazı yönlerden daha fazla sorgulanmaya başlanmıştır. Özellikle sıcaklık, kuraklık ya da sel gibi doğal afetler nedeniyle “küresel ısınma” olduğu görüşü daha kabul edilebilir gelmektedir. Her ne kadar uluslararası iklim rejimine karşı çıkmak için bilimsel belirsizlik etkeninin kullanımı devam etse de, en azından destekleyici biyofiziksel bulgular dikkat çekmektedir.

Ancak bilimin bu tür bulguları olmakla birlikte, Kyoto sonrası Taraflar Konferanslarının incelenmesi ile iklim değişikliği konusunda uluslararası bir hukuki aracı uygulamanın karmaşık ve yoğun politik niteliği görülebilir. Kyoto Protokolünün ne anlama geldiği, ne gibi etkileri olduğu konusunda tartışmalar devam etmektedir. Uluslararası düzeyde müzakereleri devam eden iklim rejiminin gelecekte nasıl bir şekil alacağını, devlet çıkarlarının bu normları nasıl şekillendireceğini bilmek için de hâlâ çok erkendir. Ancak uzun ve tartışmalı müzakereler sonrasında, günümüzde ortaya çıkan zayıf ve parçalı iklim rejimi dikkate alındığında, iklim değişikliği sorununun ve etkilerinin ortadan kaldırılmasının gelecekte kolay olmayacağı söylenebilir. Çünkü iklim değişikliği ve küresel ısınmanın varlığı konusundaki uzlaşma, bu sorunu ortadan kaldırma ortak beklentisi yaratsa da, ülkeler arasındaki eşitsizlikler ya da çıkar farklılıkları nedeniyle bir çözüme ulaşmak kolay görünmemektedir.

G77'nin varlığı uluslararası müzakerelerin sonuçları ile ilgili olarak bazı farklılıklara karşın devam ediyor görünmektedir. AB, uluslararası alanda uyumlu ve tutarlı iklim rejiminin lideri ve küresel bir aktör olma çabası ile aktif bir tutum izlerken; ABD hem birincil olarak sorumlu olduğu konuda bir yükümlülük üstlenmemekte, hem de dışında kaldığı iklim rejiminin nasıl bir şekil alacağı konusunda etkili olmaya devam etmektedir.

Bu durumda uluslararası toplum bazı sorunlarla karşı karşıya kalacaktır. İlk olarak nihai rejim konusunda Berstein'in (2002: 11) varsayımı hatırlanacak olursa, eğer liberal çevrecilik hakim olmayacaksa, iklim değişikliği konusunda anlaşma imkanı daha zor olacaktır. Bunun izlerini, uluslararası iklim rejiminin devamlılığı konusunda bir anlaşma sağlanması için Avrupa Birliği'nin mevcut

iklim rejimini zayıflatan ya da dönüştüren tavizlerinde de görmek mümkündür. Ancak özellikle ABD'nin savunduğu gibi, sadece gönüllü ve teşvik temelli ulusal mekanizmalar kabul edilirse, o zaman bu anlaşma türünün iklim değişikliğine yol açan sera gazı emisyonlarındaki yakın zamandaki eğilimi tek başına durdurmak ya da geri döndürmek için yetersizliği de açıktır. Çünkü liberal çevreciliğin iklim değişikliğine etkili çözümler için optimum çözüm olduğu iddiası ileri sürülemez.

Bir diğer önemli sorun ise, iklim değişikliği sorununun var olduğu ve gelişmekte olan ülkelerin katılımının sağlanması gerektiği kabul edilse de, bu düşüncenin gelişmekte olan ülke gerçeklerini dikkate almamasıdır. Çerçeve Sözleşme ya da Kyoto Protokolü ile ortaya konan uluslararası iklim rejimi "dağıtıcı adalet (distributive justice)" ve "formel adalet (procedural justice)" (Paavola, 2005) sorunlarını çözememektedir. Dağıtıcı adalet "gelişmiş ülkelerin kendi sera gazları emisyonlarının sorumluluğunu taşımaları" anlamına gelmektedir. Gelişmiş ülke emisyonları, bu emisyonlara katkısı olmayan, bu sorunla baş etme kapasitesinden yoksun olan gelişmekte olan ülkelere yük getirmektedir. İklim değişikliği rejimi gelişmekte olan ülkelere yardımı öngörse de, bu, "sorumlu olma"nın yerine geçmez. Ayrıca gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere kaynak ve teknoloji transferi öngörülse de, bunlar da uygulamada ihmal edilmekte, yardımlar işletilememektedir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin bilimsel kapasiteleri vb. dikkate alındığında, gelişmekte olan ülkelerin karar alma sürecine katılamaması nedeniyle "formel adalet" de sağlanamamaktadır (Paavola, 2005: 310, 317). Bu nedenle söz konusu eşitsizlikler ve adaletsizlikler çözülmeden iklim değişikliği sorununun çözümü, en azından gelişmekte olan ülkeler açısından kolay görünmemektedir.

Kaynakça

- Alpan, Sema (1999), "Uluslararası Emisyon Ticareti", Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları, Ankara: T.C. Çevre Bakanlığı, 18-29.
- Arıkan, Yunus (2006), Kamu ve Araştırma Kurumları COP11 Değerlendirme Toplantısı BMİDÇS COP11 Değerlendirme Raporu, Ankara: Bölgesel Çevre Merkezi (REC) Yay.
- Bağcı, Serpil (1999), "İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolünün Tarihi Gelişimi ve Türkiye'nin Sözleşme Karşısındaki Pozisyonu", Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları, Ankara: T.C. Çevre Bakanlığı, 2-17.
- Bang, Guri, Andreas Tjernshaugen and Steinar Andresen (2005), "Future U.S. Climate Policy: International Re-engagement?", *International Studies Perspectives*, 6, 285-303.
- Boehme-Cristiansen, Sonja (1997), "Uncertainty in the Service of Science: Between Science Policy and The Politics of Power", Gunnar Fermann (ed), *International Politics of Climate Change Key Issues and Critical Actors*, Oslo: Scandinavian Un. Press, 110-152.
- Borsting, Georg and Gunnar Fermann (1997), "Climate Change Turning Political: Conference-Diplomacy and Institution- Building to Rio and Beyond", Gunnar Fermann (ed), *International Politics of Climate Change Key Issues and Critical Actors*, Oslo: Scandinavian Un. Press, 53-82.

Bölgesel Çevre Merkezi (REC) (2006), COP 12 Güncesi, http://www.rec.org.tr/files/iklim/cop12/COP12_Guncesi_1-2-3.doc, (18.10.2007).

Bryner, Gary C. (1994), "Integrating Development and Environment: Global Climate Change Policies and The Less Developed Countries", David L. Feldman (ed), *Global Climate Change and Public Policy*, Chicago: Nelson- Hall Publ., 123-142.

Chatterjee, Pratapand Mathias Finger (1994), *The Earth Brokers Power, Politics and World Development*, London: Routledge Publ.

Çevre Mühendisleri Odası (08.03.2007), "Başka Bir İklim Mümkün", s.s.y., <http://www.cmo.org.tr/yeni/duyuru2.php?did=59>, Erişim Tarihi 28.6.2007.

Çevre ve Orman Bakanlığı ve UNDP (Ağustos 2004), İklim Özen Göstermek İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü İçin Kılavuz (İngilizce baskı, 2003, Bonn: UNFCC)

Danish, Kyle (1996), "National Environmental Funds", Jacob Wersman (ed), *Greening International Institutions*, London: Earth Scan Publ., 163-177.

Dessai, Suraje, Nuno S. Lacasta, and Katharine Vincent (2003), "International Political History of The Kyoto Protocol: From The Hague To Marrakech and Beyond", *International Review for Environmental Strategies*, 4 (2), 183 – 205.

Duru, Bülent (2001), "Viyana'dan Kyoto'ya İklim Değişikliği", *Mülkiye*, XXV (230), 301-333.

Erdoğan, İrfan ve Nazmiye Ejder (1997), *Çevre Sorunları; Nedenler, Çözümler Egemen ve Marksist Anlayışın İlettikleri Üzerine*, Ankara: Doruk Yayıncılık.

Fermann, Gunnar (1997), "Political Context of Climate Change", Gunnar Fermann (ed), *International Politics of Climate Change Key Issues and Critical Actors*, Oslo: Scandinavian Un. Press., 11-49.

Flavin, Christopher ve Gary Gardner (2006), "Çin, Hindistan ve Yeni Dünya Düzeni", *Dünyanın Durumu 2006*, (WorldWatch Enstitüsü Raporu), İstanbul: TEMA Vakfı Yay., 3-23.

Flavin, Cristopher and Seth Dunn (1998), "İklim Değişikliği Tehlikesini Bertaraf Etmek", *Dünyanın Durumu 1998*, (WorldWatch Enstitüsü Raporu), İstanbul: TEMA Vakfı Yay., 183-211.

Goldemberg, Jose (1990), "Policy Responses to Global Warming", Jeremy Leggett (ed), *Global Warming The Greenpeace Report*, Oxford: Oxford Un. Press., 166-184.

http://unfccc.int/kyoto_protokol/items/2830.php, (4.10.2007).

<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=40730&l=1>, (12.10.2007).

<http://www.eea.europa.eu/pressroom/newsreleases/2005-yilinda-ab-sera-gazi-emisyonlarinda-dusus>, (16.10.2007)

Jager, Jill and Tim O'Riordan (1996), "The History of Climate Change Science and Politics", Tim O'Riordan ve Jill Jager (ed), *Politics of Climate Change A European Perspective*, London: Routledge Pup., 1-31.

Jordan, Andrew and Rüdiger Wurzel, Anthony R. Zito, Lars Brückner (2003), "European Governance and The Transfer of "New" Environmental Policy Instruments (NEPI's) in The European Union", *Public Administration*, 81 (3), 555-574.

Karagöz, Gürsel ve Mehmet Şakir Özdemir (1999), "Karbon Yutakları (Sinkler) Olarak Ormanlar ve Türkiye'nin Durumu", *Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları*, Ankara: T.C. Çevre Bakanlığı, 174-188.

Kriz, Margaret (15.9.2007), "Climate After Kyoto", *National Journal*, 39 (35), s.s.y.

Levy, David L. and Peter J. Newell (2002), "Business Strategy and International Environmental Governance: Toward a Neo-Gramscian Synthesis", *Global Environmental Politics*, 2 (4), 84-101.

- Levy, David L. and Peter J. Newell (2004), "Introduction: The Business of Global Environmental Governance", D. Levy and P. Newell (ed), *The Business of Global Environmental Governance*, 1-17, <http://mitpress.mit.edu/catalog/item/default.asp?tttype=2&tid=10313>, Erişim Tarihi 21.1.2006.
- Linnér, Björn-Ola and Merle Jacob (December 2005), "From Stockholm to Kyoto and Beyond: A Review of The Globalization of Global Warming Policy and North-South Relations", *Globalizations*, 2 (3), 403-415.
- Maunder, W.J. (1989), *The Human Impact of Climate Uncertainty*, London: Routledge Press.
- Morris, Julian (1997), "Introduction: Climate Change-Prevention or Adaptation?", *Climate Change Challenging The Conventional Wisdom*, Julian Morris (ed), London: IEA, 13-37.
- Nurse, Leonard and Rawleston Moore (2005) "Adaptation to Global Climate Change: An Urgent Requirement for Small Island Developing States", *RECIEL*, 14 (2), p.100-107.
- Paavola, Jouni (December 2005), "Seeking Justice: International Environmental Governance and Climate Change", *Globalizations*, 2 (3), 309-322.
- Paterson, Matthew, (2001), "Climate Policy as Accumulation Strategy: The Failure of COP6 and Emerging Trends in Climate Politics", *Global Environmental Politics*, 1 (2), 10-17.
- Porter, Gareth ve Janet Welsh Brown, (1991), *Global Environmental Politics*, Boulder: Westview Press.
- Resmî Gazete (R.G.) (21.10.2003), 25266.
- Sağlam, Tülay (24.11.2006), "Küresel Isınma İnsan Hakkı Sorunu", <http://www.ntvmsnbc.com/news/39,485.asp>, (4.10.2007).
- Smith, Kirk R., Joel Swisher, Dilip R. Ahuja, (1993), "Who Pays (to Solve The Problem and How Much)?", Peter Hayes and Kirk Smith (ed), *The Global Greenhouse Regime Who Pays?*, London: Earthscan Pup., 70-98.
- Şahin, Ümit (2007), "Küresel İklim Değişikliğine Karşı Mücadelede Sıcak Tartışma: "Kyoto Protokolü Ve Türkiye" Ya Da "Türkiye Neden Kyoto'yu İmzalamalı?" http://www.kyotoyuzimzala.com/doc/kyoto_ve_turkiye.pdf, (12.10.2007), 1-27.
- Taner, Ahmet Cangüzel (2007), "Amerika'da Küresel Isınma İle ilgili Politika Değişimi", <http://www.caginpulisi.com.tr/66/5-6-7-8-9.htm>, (13.10.2007), 1-6.
- Türkeş, Murat (1997) "Sürdürülebilir Enerji, İklim Değişikliği ve İnsan", *Çevre ve Mühendis*, TMMOB Çevre Mühendisleri Odası Yayını, 14, 11-17.
- Türkeş, Murat, Utku M. Sümer ve Gönül Çetiner (1999a) "İklim Değişikliğinin Bilimsel Değerlendirilmesi", *Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları*, Ankara: T.C. Çevre Bakanlığı, 52-66.
- Türkeş, Murat, Utku M. Sümer ve Gönül Çetiner (1999b) "Kyoto Protokolü'nde Esneklik Mekanizmaları: Ortak Yürütme ve Temiz Kalkınma Mekanizması", *Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları*, Ankara: T.C. Çevre Bakanlığı, 30-51.
- UNDP (2006), *Human Development Report 2006*, New York: UNDP Publ.
- Vogler, John, (2005), "The European Contribution to Global Environmental Governance", *International Affairs*, 81 (4), 835-850.